

wie wij zijn

Een artistiek project op zoek naar tijd, ritme en verbinding

An artistic project in search of time, rhythm and connection

De koffie wil niet doorlopen. Mijn hoofd vol van het gesprek dat we zojuist voerden met alle kunstenaars tijdens de lunch in de eetkamer van de boerderij. Twee vrouwen van middelbare leeftijd lopen de binnenkoer op. Ze zijn duidelijk gekleed voor een feestelijk moment.

"Komt u voor de opendeurdag?", vraag ik enthousiast.

Ze komen voor 'kunst'. Ah ja, ze komen voor de opendeurdag.

Ik leid ze naar de hoevewinkel, de voormalige stal waar op vrijdagen de groenten worden uitgesteld op grote rekken. Voor vandaag staan er houten tafels en banken, een geïmproviseerde toog en een koeltoeg met taart en drank. Mijn moeder probeert, met haar winterjas nog aan, de koffie te doen laten doorlopen. Het is koud in de ruimte ondanks dat de twee kleine kacheltjes al de hele ochtend aan staan.

"We komen voor de kunst", zegt één van de vrouwen nog eens stellig.

"Ah ja", stamel ik. "Dat klopt, we hebben vandaag een opendeurdag van ons project." De vrouwen kijken om zich heen door de ruimte. Deze 'white cube'* heeft muren van leem, oude drinkbakken voor de koeien en sporen van modderlaarzen.

"Er was ons kunst beloofd", zegt één van de twee op geïrriteerde toon.

Ik weet niet goed waar te beginnen en probeer in zo kort mogelijke tijd uitleg te geven over ons project en wijs naar de

nieuwe krant op de winkeltoeg die tussen mij en de twee vrouwen in ligt.

De vrouw kijkt naar de poster die achter me aan de muur hangt. "Is dat de kunst?" Op de poster staat een afbeelding van een bloemkool en in geschreven letters BOER MAARTEN.

"Er zouden hier kunstenaars zijn", zegt de andere vrouw boos.

Plots begin ik te twijfelen. "Wat bedoelt u?" Ze haalt haar telefoon uit haar handtas en laat me het scherm zien. Terwijl ik naar de flyer kijk die we zelf gemaakt hebben, kijk ik er bedenkelijk naar alsof het de eerste keer is dat ik de flyer zie.

"O ja, kunstenaars! Die zijn hier ook", zeg ik opgelucht. "We hebben zojuist geluncht en ze zullen zo..."

Niets lijkt geloofwaardig aan mijn verhaal en met boze blikken en stevige passen lopen de twee vrouwen de winkel uit.

Als ze net uit het zicht vanaf de binnenkoer verdwenen zijn, gaat de voordeur open en stappen Jesse, Jolien, Edurne, Various Artists, Paul, Keira, Loes en Maarten druk pratend het trapje af, de binnenkoer over om naar de winkel te gaan. Het is net drie uur geweest, dadelijk komen de gasten.

Die middag, wanneer de winkel zich heeft gevuld met collega-kunstenaars, klanten van de winkel en de markt, familie, vrienden en mensen die naar Attenrode zijn gekomen omdat ze nieuwsgierig zijn naar het project, weet ik plots wat ik eigenlijk had moeten zeggen: Kunst maak je niet zomaar. Een boerderij ken je niet zomaar. Daar heb je tijd voor nodig.

In dit project geven we inkijk in het kwetsbare en onvoorspelbare proces van het boeren en de kunsten en dat vraagt ook van u een nieuwe houding. Welkom!

The coffee won't run. My head is full of the conversation we just had with all the artists over lunch in the farmhouse dining room. Two middle-aged women walk into the courtyard. They are clearly dressed for a festive moment.

"Are you coming for the open farm day?", I ask enthusiastically.

"We are here for the art." Ah yes, they have come for the open farm day.

I lead them to the farm shop, the former stable where vegetables are displayed on large shelves on Fridays. For today, there are wooden tables and benches, a counter and a refrigerated counter with cake and drinks. My mother, with her winter coat still on, tries to make the coffee run. It's cold in the room despite two small heaters on all morning.

"We've come for the art," one of the women says sternly once again.

"Ah yes," I stammer. "That's right, we have an open day for our project today."

The women look around the room. This 'white cube'* has walls of clay, old drinking troughs for the cows and traces of mud boots.

"We were promised art," one of the two says in an irritated tone.

Not quite sure where to begin, I try to explain our project in as short a time as possible and point to the new newspaper on the store counter that sits between me and the two women.

The woman looks at the poster hanging on the wall behind me. "Is that art?"

On the poster is a picture of a cauliflower and in written letters, "BOER MAARTEN".

"There are supposed to be artists here," the other woman says angrily.

Suddenly, I begin to doubt. "What do you mean?"

She takes her phone out of her purse and shows me the screen. Glancing at the flyer we made ourselves, I look at it doubtful, as if it is the first time I have seen the flyer.

"Oh yes, artists! They're here too," I say with relief. "We just had lunch and they will be so..."

Nothing seems believable about my story, and with angry looks and firm strides, the two women walk out of the shop.

When they have just disappeared from view from the courtyard, the front door opens and Jesse, Jolien, Edurne, Various Artists, Paul, Keira, Loes and Maarten step down the steps and across the courtyard to go to the shop, talking busily. It is just 3 o'clock, and soon the guests will arrive.

That afternoon, when the shop is filled with fellow artists, customers of the shop and the market, family, friends and people who have come to Attenrode because they are curious about the project, I suddenly know what I should have said: You don't just make art. You don't know a farm overnight. You need time for that.

In this project, we give insight into the fragile and unpredictable process of farming and the arts, and that requires a new attitude from you as well. Welcome!

Sara ten Westenend,
February 2024

* Een white cube (Engels voor "witte kubus") is een expositieruimte met een vierkante of rechthoekige vorm, strakke witte muren en meestal een lichtbron in het plafond.

*A white cube is an exhibition space with a square or rectangular shape, clean white walls and usually a light source from the ceiling.

Zaaitafel in de serre / Seed table in the greenhouse © Sara ten Westenend

Parallele Werelden

Boer Maarten en Various Artists (kunstenarscollectief in residentie)

"Landbouw betekende vroeger samenwerking. Het boeren gebeurde vanuit de gemeenschap. De wol van de schapen ging naar de wevers en de kleermakers. De smid maakte landbouwgereedschap, een ploeg, een riek, de hoefijzers voor het paard dat op het veld stond. De samenhang wordt nu niet meer goed gezien. Het is zelfs zo dat de boeren zo gespecialiseerd zijn dat boeren tegen elkaar opgezet kunnen worden. Als je bijvoorbeeld naar grote veeteeltbedrijven kijkt die weinig eigen productie hebben van graan en daarvoor afhankelijk zijn van andere boeren, zijn ze ook afhankelijk van de tussenpersonen, de handelaren. Als de handelaar de prijs verhoogt voor meer eigen winst, zeggen ze dat het graan te duur is.

Boeren zouden weer meer samen moeten gaan werken. Als je een boer bent binnen je eigen menselijke schaal kan je dat doen, maar als je een opgeschaalde boer bent en maar vijf gewassen hebt staan, wordt dat moeilijker. Die 40.000 bloemkolen worden verkocht via een 'middleman' en die geeft het weer door aan een andere tussenpersoon. De boer krijgt twintig cent voor zijn bloemkool en in de supermarkt worden ze verkocht voor twee euro. Boeren zitten gevangen in een geglobaliseerd systeem, in een machine. Dat is omdat ze overgeleverd worden aan de markt van vraag en aanbod. Zowel vanuit de politiek als vanuit de grote bedrijven wordt er tegen de boer gezegd "Pro-

duceer maar want er gaat veel vraag zijn". Dan is er dus veel aanbod met het gevolg dat de prijzen laag zijn. Daar profiteren de industrie en de supermarkten van. Als je niet genoeg verdient, is dat heel frustrerend omdat je zo hard werkt.

De boeren zouden veel beter echte, goeie coöperaties gaan vormen zonder inmenging van de industrie en supermarkten waardoor een basisinkomen gegarandeerd is. Ze moeten meer positie innemen. 'We willen minstens die prijs voor dat product en anders wordt het niet verkocht'. Wanneer zij nu tijdens de protesten geïnterviewd worden, spreken ze uit dat ze niet gewaardeerd worden omdat de prijs die ze krijgen veel te laag is.

De grote boeren hebben geen contact meer met eigen publiek. Weten voor wie je teelt, is een heel andere manier van werken. Weten waar je groenten naar toe gaan en het kennen van je klanten geeft veel voldoening. Door in gesprek te gaan en elkaar te leren kennen, kan er wederzijds waardering uitgesproken worden. Dat maakt het voor mij veel zinvoller om te doen en maakt dat ik het kan volhouden. Als je dat niet hebt, is het heel moeilijk om gemotiveerd te blijven. Vroeger, toen ik nog voor de veiling levende, kwam er enkel een reactie als er iets werd afgekeurd na de levering. Als het goed was, werd er nooit iets gezegd. Je was daar letterlijk een nummer. Mijn nummer op de veiling was 1670."

"Farming used to mean cooperation. Farming was done within the community. The wool from the sheep went to the weavers and tailors. The blacksmith made farming tools, a plow, a pitchfork and the horseshoes for the horse that stood in the field. The connection is not well seen now. In fact, farmers are so specialised that farmers can be pitted against each other. For example, if you look at large livestock farms that have little of their own production of grain and depend on other farmers for it, they depend on the middlemen, the traders. If the trader raises the price for their own profit, farmers say the grain is too expensive.

Farmers should start working together again. If you are a farmer working within your own human scale, you can do that, but if you are a scaled-up farmer and have up to 5 crops, it becomes more difficult. Those 40,000 cauliflowers are sold through a middleman and they pass it back to another middleman. The farmer gets twenty cents for their cauliflower and in the supermarket they are sold for two euros. Farmers are trapped in a globalised system, in a machine. That's because they are at the mercy of the market of supply and demand. From both politics and big business, the farmer is told: 'Just produce because there is going to be a lot of demand.' So then there is a lot of supply with the result

that prices are low. The industry and the supermarkets take advantage of that. If you don't earn enough, it's very frustrating because you work so hard.

Farmers would be much better off forming real, good cooperatives without interference from industry and supermarkets where a basic income is guaranteed. They should take more of a position: 'We want at least that price for that product and otherwise it will not be sold.' Now when they are interviewed during the protests, they express that they are not appreciated.

The big farmers are out of touch with their own public. Knowing who you are growing for is a very different way of working. Knowing where your vegetables are going and knowing your customers is very satisfying. By engaging in conversation and getting to know each other, mutual appreciation can be expressed. That makes it much more meaningful for me to do and makes it possible for me to stick with it. If you don't have that, it's very hard to stay motivated. In the old days, when I used to deliver for auction, the only reaction was if something was rejected after delivery. If it was good, nothing was ever said. You were literally a number there. My number at the auction was 1670."

"Het reizen zonder doel geeft me een geluksgevoel, een gevoel van vrijheid alsof gedachten niet weerkaatsen maar eindeloos kunnen blijven gaan. Het maakt plaats in mijn hoofd.

Het nomadisch leven was een leven in gemeenschap. Het was niet 'ikke ikke wezens, zolang zij maar hun succes hebben, hun persoonlijk succes op de kunstmarkt. De lobby's in de kunstwereld zijn de klassieke restanten van de kunstmarkt. Het idee van 'kunst is een instituut' met een financieel systeem dat erachter zit. Ik begrijp nog steeds niet dat een kunstwerk van een levende kunstenaar 3 à 4 miljoen kost wanneer het dat niet kost om te maken. En zelfs niet eens de helft of een derde kost om het werk te produceren. Hoe komt dat? Dat is een scheefgetrokken situatie. We zitten in een systeem waarbij we gemanieerd worden en waarin je als kunstenaar geen contact hebt met je publiek. Zelfs niet bij de galerie. Het gaat daar niet over werk tonen aan een publiek maar over werk tonen aan collectioneers. Misschien is er tien procent van de verzamelaars die hun hart op de goede plek hebben en een werk kopen omdat ze dat graag zien. De rest koopt omdat iemand anders koopt en om gewoon in de kist

te laten zitten. Wij zitten in zo'n markt. Gelukkig beweegt er iets in Brussel bij plekken als Nadine waar kunstenaars ondersteund worden die niet in dat systeem willen zitten.

Sommige mensen zeggen: 'Als het systeem u niet ontdekt of ondersteunt, ben je niet goed bezig.' Dat is enkel vanuit het idee van de markt gedacht.

De bedoeling van kunst is ook nooit geweest om een verdienmodel te zijn. Aan de andere kant is er iets in mij dat zegt: 'Waarom word ik niet betaald voor al het werk dat ik verzet?' Want de kunst en de culturele sector sturen ook indirecte economieën aan zoals bijvoorbeeld werkgelegenheid, toerisme en meer leef- en woongenot.

Ik krijg momenteel 500 euro om mee te doen aan een tentoonstelling die een half jaar te zien zal zijn in het museum. Ik maak een nieuw werk, daarvoor moet ik zelf veel bijleggen. Dat is exploitatie en natuurlijk ook zelfexploitatie. Als je gelooft in je eigen product dan doe je aan zelfexploitatie en geef je er altijd een lap bij en denk je: 'Het zal later wel terugkomen.' Het is een investering in je eigen werk, in je eigen ding. Het komt wel. Je wil geen half werk afleveren alleen omdat het budget niet toereikend is..."

Parallel Worlds

Boer Maarten and Various Artists (artist collective-in-residence)

Some people say, 'If the system doesn't discover or support you, you're not doing well'. That's just thinking from the idea of the market.

Also, the purpose of art has never been to be a revenue model. On the other hand, there is something in me that says, 'why don't I get paid for all the work I do?' Because the arts and the cultural sector also drive indirect economies such as employment, tourism and increased enjoyment of living and housing.

I am currently receiving 500 euros to participate in an exhibition that will be on display at the museum for six months. I am making a new work, for which I have to contribute a lot myself. That is exploitation, and of course, self-exploitation. If you believe in your own product, you do self-exploitation and you always give more and think, 'it will come back later'. It's an investment in your own work, in your own thing. It will come. You don't want to do half a job just because the budget isn't enough..."

"Traveling without a goal gives me a feeling of happiness, a sense of freedom as if thoughts don't reflect but can go on endlessly. It makes room in my head.

The nomadic life was a life in community. It was not 'me me me me'. Artists are sometimes selfish creatures, as long as they have their success, their personal success in the art market. Lobbies in the art world are the classic remnants of the art market. The idea of 'art is an institution' with a financial system behind it. I still don't understand how a work of art by a living artist costs 3-4 million when it doesn't cost that to make. And doesn't even cost half or a third to produce the work. Why is that? That's a skewed situation. We are in a system where we are manipulated and where, as an artist, you have no contact with your audience. Not even at the gallery. There it's not about showing work to an audience but about showing work to collectors. Maybe 10 percent of collectors have their hearts in the right place and buy a work because they like it. The rest buy because someone else is buying and they just let it sit in the box. We are in such a market. Fortunately, something is moving in Brussels at places like Nadine that support artists who don't want to be in that system.

Prei detail / Leek detail © Sana ten Westendorp

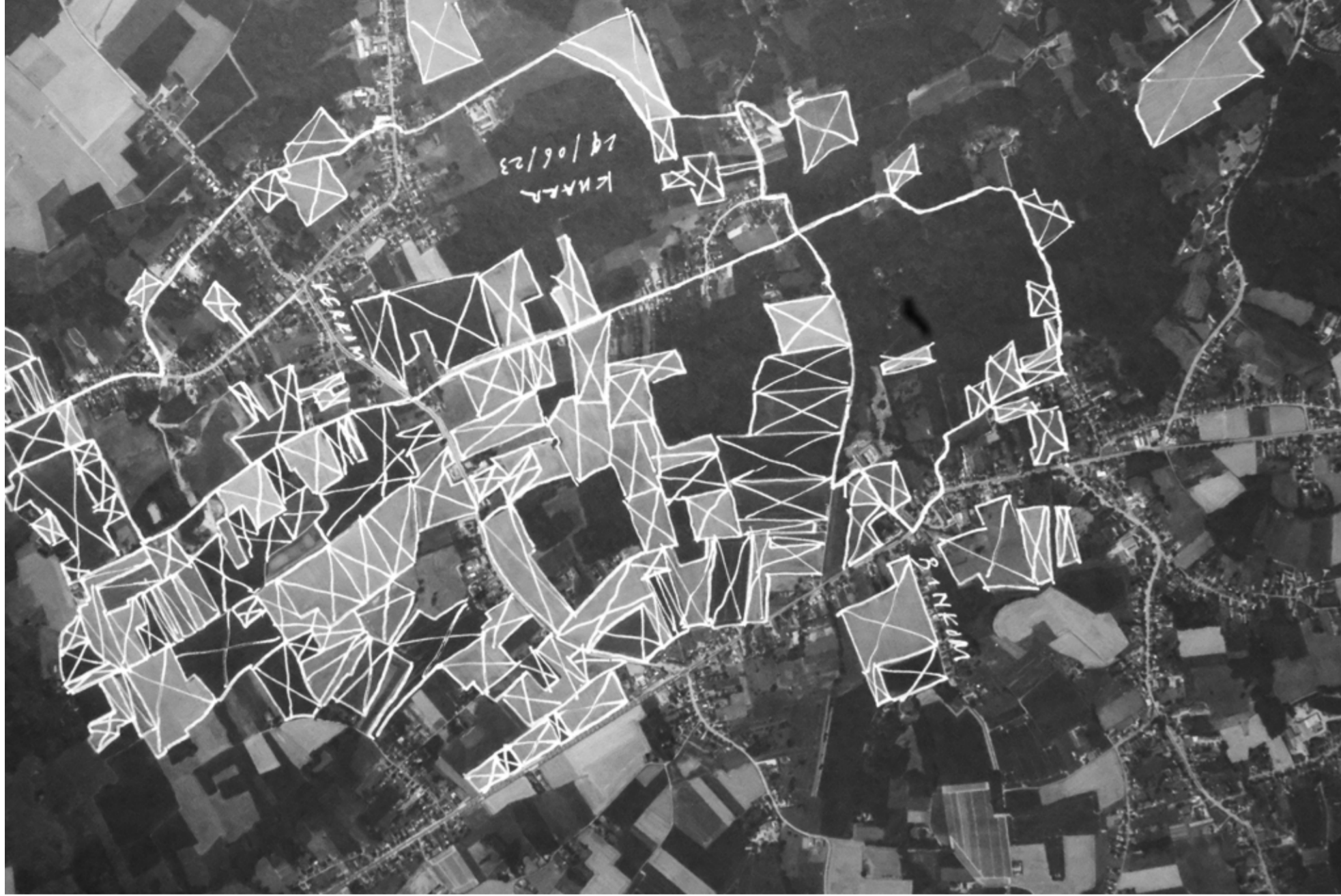

Parallele Werelden

Boer Maarten en Various Artists (kunstenarscollectief in residentie)

Parallel Worlds

Boer Maarten and Various Artists (artist collective-in-residence)

In kaart brengen van monocultuur velden rond de boerderij / Mapping fields of monoculture around the farm © Various Artists

Het noodzakelijke dwalen? Het jezelf openstellen? Lezen? Of start je pas met uren tellen wanneer je werkelijk met materiaal aan de slag gaat? Het is lastig om dat af te bakken. Ook op de boerderij is het niet mogelijk om elk moment van zorg op de boerderij te tellen. Het is niet alleen het weghalen van het onkruid bij de wortelen, maar het is het hele ding draaiende houden waar tijd in zit. Maar de zorg voor de natuur die een bio-boer doet, is ook een serieuze waarde, een economische waarde zelfs. De zorg voor de mens als wezen wordt vaak vergeten, en toch is het niemand vreemd, hoe je ontroerd wordt door een werk of door muziek bijvoorbeeld. Maar daar zit werk achter, veel werk, en dat moeten we leren naar waarde te schatten.

De kunstenaars en de boeren zitten in een gelijke strijd...dat zijn zowaar parallelere werelden.

Het is iets passioneel, iets wat je echt heel graag wil doen. Het klassieke woord is 'roeping', maar betekent dit dat je onder een minimumloon zou moeten werken? We zijn een klasse apart om dat te willen doen. Iedereen heeft zijn eigen plooibaarheid, rekbaarheid. In beide beroepen kan je eigenlijk niet je uren tellen. Dat kan bijna niet want als je dat ziet dan stop je. Dat investeren van tijd en energie doe je omdat je gelooft dat het op langere termijn stand zal houden, maar ook omdat de markt niet anders werkt. Want als je het om zou rekenen hoeveel tijd je hebt geïnvesteerd... Welke momenten neem je mee in die berekening? Het overdenken van werk?

The artists and the farmers are in an equal fight...these are parallel worlds, really.

It's something passionate, something you really, really want to do. The classic word is 'vocation', but does that mean you should work below minimum wage? We are in a class of our own to want to do that. Everyone has their own pliability, elasticity. In both professions you can't actually count your hours. You almost can't because if you see that then you stop. That investment of time and energy you do because you believe it will last in the long run, but also because the market doesn't work any other way. If you were to convert how much time you invested, what moments do you include in that calculation? The contemplation of work?

The necessary wandering? Opening yourself up? Reading? Or do you only start counting hours when you actually start working with material? It's hard to delineate. Even on the farm, it is not possible to count every moment of care. It's not just getting rid of the weeds by the carrots, it's keeping the whole thing running where time is involved. But the care for nature that an organic farmer does is also of serious value, of economic value even. The care for the human, its well-being, is often forgotten, and yet it is not strange to anyone, how you are moved by a work or by music for example. But there is work behind that, a lot of work, and we must learn to value that.

Daarom blijf ik in beweging en dans ik

Een gesprek met Jolien Naeyaert

That's why I keep moving and dancing

A conversation with Jolien Naeyaert

Ik heb een zelfstandigenstatuut moeten aannemen toen ik werkzaam was in de architectuur. Ik werkte bij een bureau als schijnzelfstandige. Dat gebeurt bij bijna alle architectenbureaus op die manier. We worden aangenomen als zelfstandige, maar betaald als zijnde in dienst. Het uurloon wordt door het bureau bepaald.

Om in de orde van architecten te worden opgenomen, moet je na je studie twee jaar stage lopen. Het uurloon begon bij mij met twaalf euro bruto per uur als zelfstandige. Elk half jaar stijgt dat loon met twee euro. Na 2 jaar kreeg ik dus achttien euro bruto per uur. Daarna krijg je soms een opslag van één of twee euro per jaar.

Ik heb het statuut van zelfstandige behouden toen ik de architectuur achter me liet. Het lesgeven dat ik nu doe bij KULeuven Faculteit Architectuur doe ik onder een tijdelijk deeltijds contract in dienst. Die hybride situatie is lastig. Ik was slecht betaald in de architectuur, maar binnen de kunsten is het nog erger.

I had to adopt a self-employed status when I was working in architecture. I was working at an agency as a false self-employed person. It happens that way at almost all architectural firms. We are hired as self-employed, but paid as if employed. The hourly wage is determined by the firm.

To be included in the order of architects, you have to do a two-year internship after graduation. For me, the hourly wage started at 12 euros gross per hour as a self-employed person. Every 6 months that wage increased by 2 euros. So after 2 years, I got 18 euros gross per hour. After that, sometimes you get a raise of 1 or 2 euros per year.

I kept self-employed status when I left architecture behind. The teaching I do now at KULeuven Faculty of Architecture I do under a temporary part-time contract of service. This hybrid situation is tricky. I was poorly paid in architecture, but in the arts it's even worse.

Binnen het gezin waarin ik opgroeide, gaat het altijd over ondernemen. Mijn ouders zijn beiden afkomstig van een boerderij maar hebben dat achtergelaten en zijn in de loodgieterij gegaan (vandaag uitgebouwd tot technische installaties van gebouwen). Waar ik ben opgegroeid heerst de mentaliteit van de boerenstiel: hup, hup en roulement dat nooit stopt. Mijn moeder zei: "Alles is werken, het werk is nooit gedaan".

Toen ik voor het architectenbureau werkte zat ik 8 uur of meer achter een computer gekluisterd. Dat voelde niet als roulement. Ik ben opgegroeid met het idee dat je altijd in beweging moet zijn. Dat mis ik ergens en zou ik voor mezelf willen opbouwen en meenemen in de kunst, maar op een heel andere manier dan dat ik mijn ouders dat heb zien doen. Mijn moeder leeft in een systeem van 'opstaan, werken en naar bed'. Ik sta nog steeds elke dag om 6.30 uur op, maar niet meer om naar de trein te racen om achter mijn computer te gaan zitten. Ik sta op om op mijn piano te spelen. Het is niet makkelijk om dat jezelf te gunnen. Alsof ik de stem van mijn moeder nog altijd hoor. Als ik achter een computer zit, lijkt het alsof ik hard werk. Alles gaat snel, maar wat er eigenlijk gebeurt, is dat je in overdrive gaat. Het gaat zodanig snel dat het niet meer menselijk is.

In the family I grew up in, it is always about entrepreneurship. My parents both came from a farm but left that behind and went into the plumbing business (today expanded into building technical installations). Where I grew up, the mentality of the farming style prevails: 'hup, hup and roulement that never stops'. My mother said: "Everything is work, the work is never done".

When I worked for the architectural firm, I was glued to a computer for 8 hours or more. That didn't feel like roulement. I grew up with the idea that you should always be in motion. I miss that somehow and would like to build that for myself and bring it into art, but in a very different way than I saw my parents do this. My mother lives in a system of 'get up, work and go to bed'. I still get up at 6:30 every day, but no longer to race to the train to sit at my computer. I get up to play my piano. It's not easy to allow yourself to do that. Like I still hear my mother's voice. When I sit at a computer, it seems like I'm working hard. Everything goes fast, but what actually happens is that you go into overdrive. It goes so fast that it's no longer human.

Ik heb het zien evolueren bij mijn moeder die daar in mee moest gaan, maar daar is ook een connectie met het boerenleven verloren gegaan. Mensen kwamen binnen en buiten, dronken koffie en maakten tijd voor een praatje. Er was altijd tijd voor koffie! Bij het architectenbureau heb ik gezien wat er gebeurt als we niet meer samen zitten voor koffie op het moment dat we allemaal thuis moesten blijven en moesten digitaal vergaderen vanuit huis of van achter ons bureau. Er werd een online snelweg aangelegd tussen kantoor en kantoor met het idee dat we meer tijd zouden krijgen voor ons gezin maar ik voelde de bui al hangen...

I watched it evolve with my mother who had to go along with that, but also lost a connection to farm life. People came in and out, drank coffee and made time for a chat. There was always time for coffee! At the architecture firm, I saw what happens when we no longer sit together for coffee at the time when we all had to stay home and had to have digital meetings from home or from behind our desks. An online highway was built between office and office with the idea that we would have more time for our families, but I felt it coming...

Producing culture is difficult, you are constantly obliging yourself to be at work. It's like you have to maintain the humus layer, keep feeding the base because if your soil is too poor, you can never harvest. But organising your life in this way is not easy when you don't make money from it.

(Loes Jacobs, nadine vzw)

Daarom blijf ik in beweging en dans ik

Een gesprek met Jolien Naeyaert

zonder titel / untitled, Jolien Naeyaert, 29/08/23, Attenrode

That's why I keep moving and dancing

A conversation with Jolien Naeyaert

Ik ben op zoek gegaan naar iets anders. Ik verlang naar een leven waarbij ik in beweging ben, waarbij mogelijk ook 'alles werk' is, in die zin dat een gesprek, een ontmoeting, koffie drinken en pianospelen deel uitmaken van mijn kunst. Maar ik wil tegelijkertijd weerstand bieden tegen het workaholic idee en een verschil maken tussen mijn moeder die zegt "alles is werk" en ik die zeg "alles is leven".

Ik ben mijn autonomie als kunstenaar nog aan het ontwikkelen. Ik zoek mijn plaats in dat ondernemersverhaal, maar ben op zoek naar een invulling van het ondernemerschap dat niet kapitalistisch is. Dat heeft te maken met duurzaamheid. In het hele digitale en kapitalistische verhaal zie ik geen toekomst. De maatschappij heeft een bepaalde norm en ik begin uit te vallen....

I started looking for something else. I long for a life where I am in motion, where possibly 'everything is work' too, in the sense that conversation, meeting, drinking coffee and playing the piano are part of my art. But at the same time, I want to resist the workaholic idea and make a difference between my mother saying "everything is work" and me saying "everything is life". I am still developing my autonomy as an artist. I am looking for my place in that entrepreneurial story, but I am looking for an interpretation of entrepreneurship that is not capitalistic. That has to do with sustainability. In the whole digital and capitalist story, I don't see a future. Society has a certain standard and I'm starting to fall out...

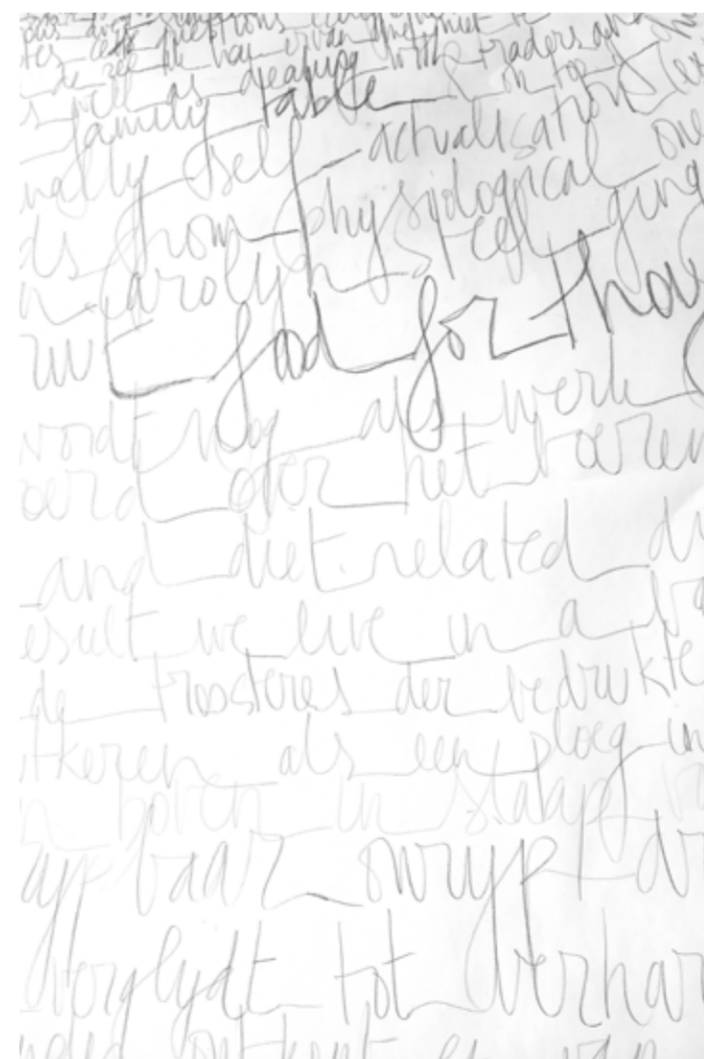
Wat Paul en Hilde (Robbrecht en Daem) me geleerd hebben, is dat je eigenzinnig mag zijn.

Ik ben opgeleid tot ingenieur-architect en autonoom kunstenaar. Ingenieurschap is voor mij gelinkt aan het kunstenaarschap en aan het ondernemerschap. Het heeft te maken met inventiviteit, de zoektocht naar autonomie, eigen mogelijkheden creëren, dat in gang zetten, creatief en eigenzinnig zijn.

What Paul and Hilde (Robbrecht and Daem) taught me is that it's okay to be different. I was trained as an engineer-architect and autonomous artist. For me, being an engineer is linked to being an artist and being an entrepreneur. It has to do with inventiveness, the search for autonomy, creating your own possibilities, putting that in motion, being creative and idiosyncratic.

Beetje bij beetje durf ik het mezelf te gunnen. Vaak zit ik nog achter de piano met een opgejaagd gevoel, maar ik wil leren mezelf te gunnen om kunstenaar te zijn, om kwetsbaar te zijn. Dat is confronterend want als je op zoek gaat naar jezelf moet je dingen aankijken. Ik ben opgegroeid in West-Vlaanderen en ik denk dat er veel emotionele integratie van de geschiedenis niet is gebeurd. Er zit daar van alles in ieders lijf en iedereen gaat maar door met het geld verdienen en shoppen. Iedereen lijkt aan de oppervlakte te functioneren, maar hoe gaan we voorbij aan de koetjes en kalfjes?

Little by little, I am trying to give it to myself. Often I still sit behind the piano feeling rushed, but I want to allow myself to be an artist, to be vulnerable. That's confronting because when you go looking for yourself you have to face things. I grew up in West Flanders and I think a lot of emotional integration of history didn't happen. There's all kinds of stuff going on in our bodies and people go on and on with making money and shopping. Everyone seems to function on the surface, but how do we go beyond the small talk?

'Voer voor gesprek' / 'Food for thought', Jolien Naeyaert

The fourth day

A report by Loes Jacobs

It is Sunday, December 17. A few days before the darkest day of the year. It is a cold winter day. But not as cold as it should be. For the first time, all the artists are present for the open house. It has become almost a ritual now, the greeting in the farmyard. This time we can't eat outside, but lunch is in the oven in the kitchen. The large kitchen table is just big enough for

Maarten, Edurne, Jolien, Phyllis, Keira, Various, Jesse, Paul, Sara and myself. We start with a conversation. How is everyone doing, but most importantly, are there any ideas riping for the future? A circle around the table reveals different ideas and ways of working. Sara wants to start at the pond behind the farm. Perhaps a field oven should be built again? Edurne and Jolien are still deep in their research, residencies and exploring the farm and what and how work can come out of it. Others, like Keira and Paul, as well as Various, already have concrete ideas of what kind of work they want to make from the residencies that took place this year. Music, sound, film, image. Possibly *wie WIJ zijn* will release two records. Jesse, too, sees his multiple taking shape. Using wood as a support, even literally.

We make time for talking. After hearing everyone's ideas, a conversation unfolds about how everyone's works can come together. The initial idea of putting together an exhibition no longer seems appropriate. How do we envision selling what will be made in the future? There, too, the initial idea of the multiple is no longer adequate with what was just said around the table.

How do we want to deal with sales and pricing? What could a 'service-based' model mean? A subscription to art and thus providing the artist with an income... A bit like the system of Maarten's vegetable packages. But doesn't such a 'service' place the artist in a very dependent position? What could be a sustainable model, for both the artist and the farmer? "Should we move towards more collectivity?", Jolien suggests. Supporting each other more closely in the work process, can that contribute to sustainability? There we touch on a sore point. Collectivity, and what role it plays in everyone's lives means something different to everyone around the table. The chicory dish or chicon gratin placed on the table helps digesting the intense conversation. It is almost time to go to the farm shop to welcome the guests.

For the first time, we decide to let everyone talk about her/his experience(s) on the farm. After three open farm days, the question still remains, "But what does everyone do?". There are about fifty of us, all sitting at long tables. It is quiet as a mouse when Sara and I start asking questions to all the artists and Maarten. There is a pleasant concentration that shows a healthy curiosity for everyone's story.

The interview ends with Maarten candidly talking about how he experiences the presence of the artists. As an enrichment, as a feeling that he is not alone in the field, but that there are people around him showing interest and engaging in conversation and curiosity. He speaks of optimism.

"And what is to be seen in the end?" A good question, one that still can't be answered. But the new journal is here. We can make time here now to talk further. With the last of the sunlight almost gone by 5 o'clock, we can even take a short walk around the farm. What's on the field? We can just see the last of the brussel sprouts.

When the sun is completely gone, it really does get chilly. Time for hot soup in the farm shop. Time to read the new journal.

Spruitjes / Brussels sprouts

De vierde dag

Een verslag door Loes Jacobs

Het is zondag 17 december. Een paar dagen voor de donkerste dag van het jaar. Het is een koude winterdag. Maar niet zo koud als het zou moeten zijn. Voor het eerst tekenen alle kunstenaars present voor de opendeurdag. Het is nu bijna ritueel geworden, de begroeting op het erf van de boerderij. Deze keer kunnen we niet buiten eten, maar de lunch staat in de oven in de keuken. De grote keukentafel is net groot genoeg voor Maarten, Edurne, Jolien, Phyllis, Keira, Various, Jesse, Paul, Sara en mezelf. We starten met een gesprek. Hoe gaat het met iedereen, maar vooral, zijn er al ideeën voor de toekomst aan het rijpen? Een rondje rond de tafel onthult verschillende ideeën en manieren van werken. Sara wil starten bij de poel achter de boerderij. Misschien moet er opnieuw een veldoven gebouwd worden? Edurne en Jolien zitten nog diep in hun onderzoek, in de residencies en het exploreren van de boerderij en wat en hoe daar werk uit kan komen. Anderen, zoals Keira en Paul, en ook Various, hebben al concrete ideeën wat voor werk ze willen maken vanuit de residencies die dit jaar hebben plaatsgevonden. Muziek, geluid, film, beeld. Mogelijk brengt *wie WIJ zijn* twee platen uit. En ook Jesse ziet zijn multiple vorm krijgen. Met het hout als drager, ook letterlijk.

Het is fijn om tijd te maken om te praten. Na ieders ideeën gehoord te hebben, ontspint een gesprek over hoe de werken van iedereen samen kunnen komen. Het initiële idee om een tentoonstelling samen te stellen, lijkt niet meer opportuun. En hoe zien we de verkoop van wat er in de toekomst gemaakt zal worden? Ook daar is het initiële idee van de multiple niet meer adequaat met wat er net rond de tafel gezegd werd.

Hoe willen we omgaan met verkoop en prijzen? Wat zou een 'service-based' model kunnen betekenen? Een abonnement op kunst en zo de kunstenaar voorzien van een inkomen... Een beetje zoals het systeem van de groentepakketten van Maarten. Maar plaatst zo'n 'service' de kunstenaar niet in een hele afhankelijke positie? Wat kan een duurzaam model zijn, voor zowel de kunstenaar als de boer? "Moeten we naar meer collectiviteit?", oppert Jolien. Elkaar nauwer ondersteunen in het werkproces, kan dat bijdragen aan die duurzaamheid? Daar raken we aan een teer punt. Collectiviteit, en welke rol die speelt in ieders leven, betekent voor iedereen rond de tafel iets anders. De witloofschotel of chicon gratin die op de tafel gezet wordt, doet het intense gesprek heerlijk verteren. Het is bijna tijd om naar de hoevewinkel te gaan om de gasten te ontvangen.

Voor het eerst, beslissen we om iedereen aan het woord te laten over haar/zijn/hun ervaring(en) op de boerderij. Na drie opendeurdagen, blijft er toch nog altijd de vraag: "Maar wat doet iedereen dan?". Met zo'n vijftig man zijn we, allemaal aan lange tafels. Het is muistil wanneer Sara en ik vragen beginnen stellen aan alle kunstenaars en Maarten. Er heerst een aangename concentratie die getuigt van een gezonde nieuwsgierigheid voor ieders verhaal. Het vraaggesprek eindigt bij Maarten die ontwapenend vertelt over hoe hij de aanwezigheid van de kunstenaars ervaart. Als een verrijking, als een gevoel dat hij niet alleen staat in het veld, maar dat er mensen rond hem interesse tonen en in gesprek gaan en nieuwsgierig zijn. Hij spreekt over optimisme.

"En wat gaat er dan uiteindelijk nog te zien zijn?". Een goeie vraag, die nog steeds niet beantwoord kan worden. Maar de nieuwe krant is er. En we kunnen hier en nu wel tijd maken om verder te praten. En met het laatste zonlicht, dat om vijf uur al bijna weg is, kunnen we zelfs nog een kort rondje rond de boerderij wandelen. Wat staat er op het veld? We zien nog net de laatste spruiten.

Wanneer de zon helemaal weg is, wordt het toch echt wat kouder. Tijd voor warme soep in de hoevewinkel. Tijd om de nieuwe krant te lezen.

Spruitjes / Brussels sprouts

Het gaat van 'ik wil' naar 'ik moet' naar 'ik zie wel'....

Wat ga ik zaaien? Wat wil ik zelf opkweken? Welke plantjes wil ik bestellen bij de plantenkweker? In welke hoeveelheden? En waar komt het te staan op 't veld? Het teeltplan van komend jaar wordt gemaakt. Het zaaien start begin februari en loopt tot begin september.

Dinsdag 23 januari. Buiten regent het en op tafel staan zakken met zaden onderverdeeld in verschillende bakjes. Kolen klein, kolen groot, kruiden; basilicum, salie, peterselie en dragon. Een bakje met bonen en erwten. En een grotere bak met zaden van rode biet, wortel, pastinaak, schorseneren en venkel... Naast de zaden een klein schrift 'Inventaris zaden 2024'.

BOULE D' OR
BURPEES GOLDEN
MAYA
MOUNTAIN MAGIC
DI BRUXELLES
GOLDEN BANTAM
DE DETROIT 2 race BOLIVAR
DE RUSSIE
NIEUW ZEELANDSE SPINAZIE

Zaden komen in verschillende vormen. Je hebt ronde zaden zoals bij kolen, langwerpige zaden zoals bij sla en platte ronde zaden zoals bij pastinaak. De zaden zijn heel verschillend van grootte. Bij de knolselder zitten er wel 2000 zaden in 1 gram.

Er zijn altijd wel zaden over van het jaar daarvoor. Aan de buitenkant van de zaden kan je niet zien of de zaden nog goed zullen kiemen. Op de zakjes staat geen houdbaarheidsdatum. Zaden moeten best droog en koud, op een constante temperatuur bewaard blijven. Om te weten of de oudere zaden nog kiemkrachtig genoeg zijn, wordt er met een klein deel een kiemproof gedaan.

Bij het kiemen neemt een zaadje vocht en warmte op waardoor er een klein wit puntje uit het zaad komt dat de wortel is. Het kiempje is de wortel. De wortel moet in de grond dringen zodat het water kan opnemen en dan barst het zaadje open en groeien de blaadjes.

Het kiemproces is per gewas heel verschillend. De meeste schermbloemigen kiemen traag. Peterselie is een trage kiemen, wortelpeterselie is nog trager. De snelheid van het kiemen hangt ook af van de temperatuur. Sla bijvoorbeeld kiemt niet goed bij te hoge temperaturen. Bij een warme zomer worden de slaplantjes in een koude ruimte van 20 graden gezet zodat ze beter kiemen. Teelten die veel warmte nodig hebben voor het opkweken, zijn het meest risicovol om te zaaien zoals tomaat, paprika, aubergine en komkommers.

Selder, venkel, Chinese kool en andjvie hebben een minimum temperatuur nodig tijdens de opkweekperiode. Als ze te koud worden opgekweekt, zal je dat in eerste instantie niet zien. Ze groeien misschien iets trager, maar pas na het uitplanten, als ze bijna klaar zijn, kom je

erachter dat ze niet eetbaar zijn omdat ze te vroeg in het zaad schieten. Een Chinese kool zal dan geen krop vormen, maar stengels aanmaken waar bloemen uitkomen. Dan heb je geen mooie krop, maar een Chinese bloemenkool.

De opkweek termijn van een gewas is verschillend naargelang het seizoen waarop je zaait. In het voorjaar hebben wortelen drie weken nodig om te kiemen, maar in de zomer kiemen ze al na 1 week. In het voorjaar halen planten elkaar in, zowel bij de opkweek als het telen zelf, dus in het voorjaar moet je niet te kort na elkaar uitzaaien omdat ze anders tegelijk klaar zijn voor de oogst. Een kool die begin februari uitgezaaid wordt, kan onder omstandigheden in het voorjaar even snel klaar zijn als de kool die 14 dagen later uitgezaaid is. Bij een gewas als een bloemkool moet je ook zien hoeveel groeidagen ze heeft. Je houdt dus rekening met de opkweektijd, de groeidagen en wat je wanneer wil oogsten. Dan moet het weer natuurlijk ook mee zitten. Je organiseert dus als het ware vanuit de toekomst, een beetje zoals een retro planning. Als ik wil oogsten in augustus, wanneer moet ik dan zaaien?

In de zomer planten we dichters na elkaar dan in het voorjaar. Soms lukt dat niet omdat het te nat is. In de drukste tijden ben je tegelijkertijd aan het zaaien, planten, wieden, hakken en oogsten... en alles moet op tijd gebeuren. Aan het begin van het jaar kijk ik uit naar een vol veld en naar het starten met zaaien, maar tegelijkertijd zie ik er ook altijd wat tegenop. Het gaat van 'ik wil' naar 'ik moet' naar 'ik zie wel'...

Optimistisch blijven is de boodschap.

Veel zaden worden in een perspotje van 4x4 cm gezaaid. Naargelang de groei van het gewas worden er één of meerdere zaadjes gezaaid per perspotje. De meeste plantjes hebben een reserve nodig aan voeding als je ze uitplant. Plantjes worden graag jong uitgeplant zodat ze nog even kunnen putten uit de potgrond rond hun wortels voordat ze gaan schieten. Bij prei worden de zaden over een hele zaai bak verspreid of in de volle grond gezaaid. Bij prei is het niet belangrijk dat er potgrond rond de jonge wortels zit bij het uitplanten. Prei is een gewas dat vrij veel wortels maakt en als deze uitgeplant worden en water krijgen, zullen ze goed groeien.

Sommige planten groeien niet vanuit het zaad, maar via de knol zoals bij de

aardappel en aardpeer, of via de uitlopers zoals bij een aardbei. Bij een aardbei maakt de moederplant extra jonge plantjes aan en als die genoeg wortels hebben, kan je ze los snijden en uitplanten. 'Vegetatieve vermeerdering' noemt men dat. Bij een aardappel wordt pootgoed aangekocht. Telers van pootgoed telen op hun veld uitsluitend voor pootgoed aardappels omdat die extra gecontroleerd worden op virussen en schimmels zodat het niet verspreid zal worden. Aardap pels zijn

gevoelig voor virussen en schimmels.

Wortelen, pastinaak, rode biet, witlof en bonen worden met een machine rechtstreeks op 't veld gezaaid. De andere groenten worden met de hand gezaaid, of opgekweekt en later met de hand of de machine uitgeplant op 't veld. Alle groenten behalve de aardappel worden met de hand geoogst.

Witloof kent een eigen manier van telen en wordt van eind april tot begin juni gezaaid.

Je teelt ze in twee fases. Eerst worden de zaden rechtstreeks in de grond gezaaid. Witloof is gevoelig voor het kiemen, ze moet vrij oppervlakkig gezaaid worden, de grond moet fijn genoeg liggen en genoeg vocht hebben. Op de zware leemgrond in Attenrode kan de grond niet altijd fijn genoeg liggen, hij ligt dan te korrelig en de grond droogt daardoor te snel uit. Witloof wordt ook gezaaid in een periode wanneer het vaak hard regent,

daardoor kan de grond verslempen en nadien als het opdroogt, maakt het een korst. Het kiempje van de witloof is vrij zwak en dan kiemt het zaad wel, maar kan het niet door die harde korst. Dan sterft het plantje af.

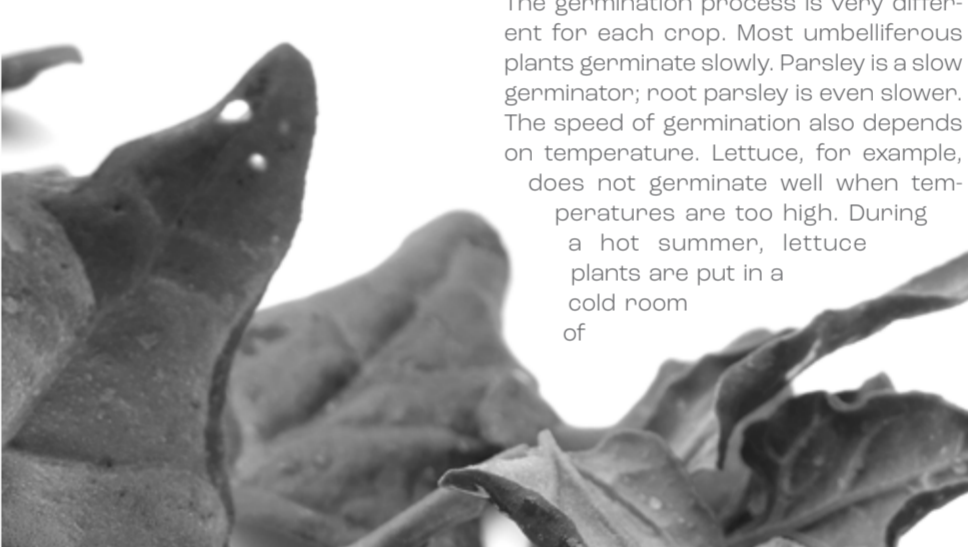
Als het goed gaat met de groei van de witloof groeit de conische wortel met veel fijne wortels en

blad van ongeveer 30 cm hoog. De wortels met het blad worden in oktober, november geoogst. Het blad wordt van de wortels afgesneden tot ongeveer twee centimeter van de wortel. Vroeger werd dit blad aan de koeien gevoederd. De wortels hebben dan een rustperiode nodig van minimaal twee weken. Daarna steek je ze opnieuw in de grond. In verwarmde grond met een bodemtemperatuur van 15 à 16 graden. De witloof wordt afgedekt met grond en een deken. Vanuit het groeipunt, groeit na vier à vijf weken de krop die we eten.

Tuesday, January 23. It's raining outside and on the table are bags of seeds divided into different trays. Cabbages small, cabbages large, herbs: basil, sage, parsley and tarragon. A tray with beans and peas. A large tray with seeds of beet, carrot, parsnip, salsify and fennel... Next to the seeds, a small notebook "Inventory seeds 2024".

BOULE D' OR
BURPEES GOLDEN
MAYA
MOUNTAIN MAGIC
DI BRUXELLES
GOLDEN BANTAM
THE DETROIT 2 race BOLIVAR
THE RUSSIA
NEW ZEALAND SPINACH

20 degrees so they germinate better. Crops that require a lot of heat for raising are the riskiest to sow such as tomato, bell pepper, eggplant and cucumber.

Celery, fennel, Chinese cabbage and endive require a minimum temperature during the propagation period. If they are raised too cold, you won't notice it at first. They may grow a little slower, but only after transplanting, when they are almost ready, you will find out that they

It goes from 'I want' to 'I should' to 'I'll see'...

What will I sow? What do I want to grow myself? What plants do I want to order from the plant breeder? In what quantities? Where will it be in the field? The cultivation plan for next year is made. Sowing starts in early February and runs until early September.

are not edible because they sprout into seed too early. A Chinese cabbage will then not form a head, but create stems from which flowers will come out. Then you won't have a nice head, but a Chinese flower cabbage.

The propagation period of a crop is different depending on the season you sow. In spring, carrots take three weeks to germinate, but in summer they germinate after only one week. In spring, plants catch up with each other, both in propagation and the growing itself, so in spring you should not sow too soon after each other or they will be ready for harvest at the same time. A cabbage sown in early February can, under spring conditions, be ready as quickly as the cabbage sown 14 days later. With a crop like a cauliflower, you also have to see how many growing days it has. So you take into account the growing time, the growing days and what you want to harvest when. Then, of course, the weather has to cooperate as well. So you organise from the future, as it were, a bit like retro planning. If I want to harvest in August, when should I sow?

In summer we plant closer together than in spring. Sometimes that doesn't work because it's too wet. In the busiest times, you are sowing, planting, weeding, chopping and harvesting at the same time...and everything has to be done on time.

At the beginning of the year, I look forward to having a full field but at the same time I always dread it. It goes from 'I want' to 'I should' to 'I'll see'... Staying optimistic is the message.

Many seeds are sown in a 4x4 cm soil block. Depending on the growth of the crop, one or more seeds are sown per soil block. Most plants need a reserve of nutrition when you plant them. Plants like to be planted young so they can draw on the potting soil around their roots for a while before bursting. With leek, seeds are spread throughout a seed tray or sown in the open ground. With leek, it is not important to have potting soil around the young roots when transplanting. Leek is a crop that makes quite a lot of roots. If they are transplanted and watered, they will grow well.

Some plants do not grow from the seed, but through the tuber like potatoes and Jerusalem artichokes, or through the shoots, like a strawberry. With a strawberry, the mother plant creates

extra young plants and when they have enough roots, you can cut them loose and plant them. This is called "vegetative propagation". With a potato, seed potatoes are purchased. Growers of seed potatoes grow potatoes in their fields exclusively for seed potatoes because they are checked for viruses and fungi so they will not spread. Potatoes are susceptible to this.

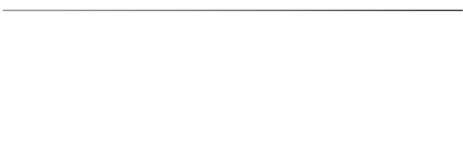
Carrots, parsnips, beet, chicory and beans are sown by machine directly on the field. The other vegetables are sown by hand, or raised and planted later out in the field by hand or machine. All vegetables except potatoes are harvested by hand.

Chicory has its own way of growing and is sown from late April to early June.

They are grown in two stages. First, the seeds are sown directly into the ground. Chicory is sensitive to germination, it must be sown quite shallowly, the soil must be fine enough and have enough moisture. On the heavy, loamy soil in Attenrode, the soil cannot always be fine enough, it is too granular and the soil dries out too quickly as a result. Chicory is also sown in a period when it often rains hard, which can cause the soil to crumble and afterwards when it dries, it makes a crust. The germination of the chicory is quite weak and then the seed germinates, but cannot get through that hard crust. Then the little plant dies.

If the growth of the chicory goes well, the conical root grows with many fine roots and leaves of about 30 cm high. The roots with the leaves are harvested in October and November. The leaf is cut from the roots to about two inches from the root. This leaf used to be fed to cows. The roots then need a rest period of at least two weeks. After that, you put them back into the ground in heated soil with a soil temperature of 15 to 16 degrees. The chicory is covered with soil and a blanket. From the growing point, after four to five weeks, grows the crop that we eat.

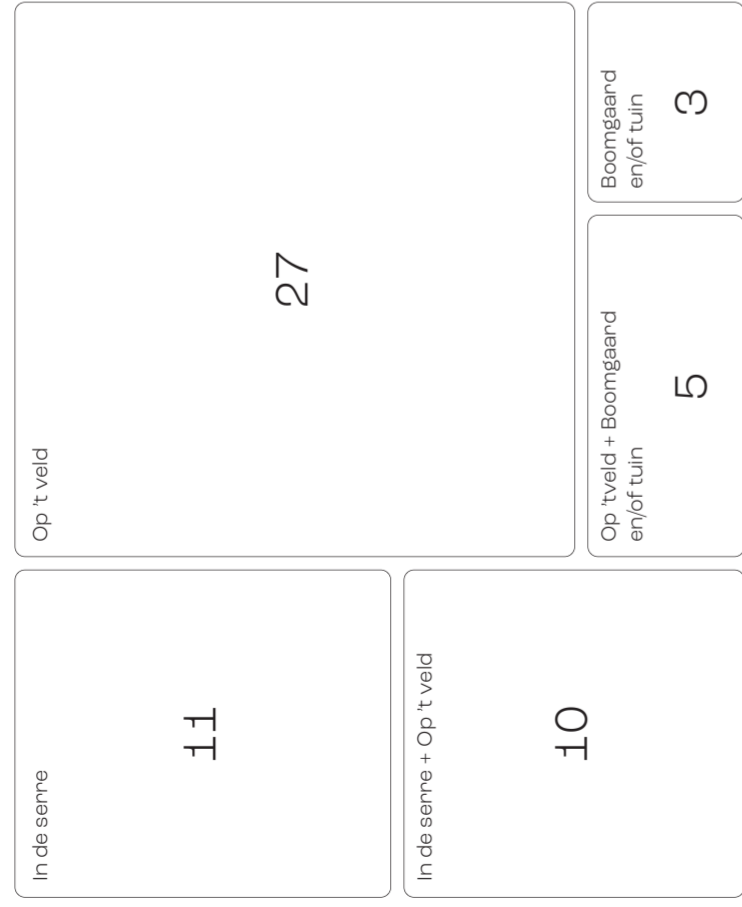
Boer Maarten

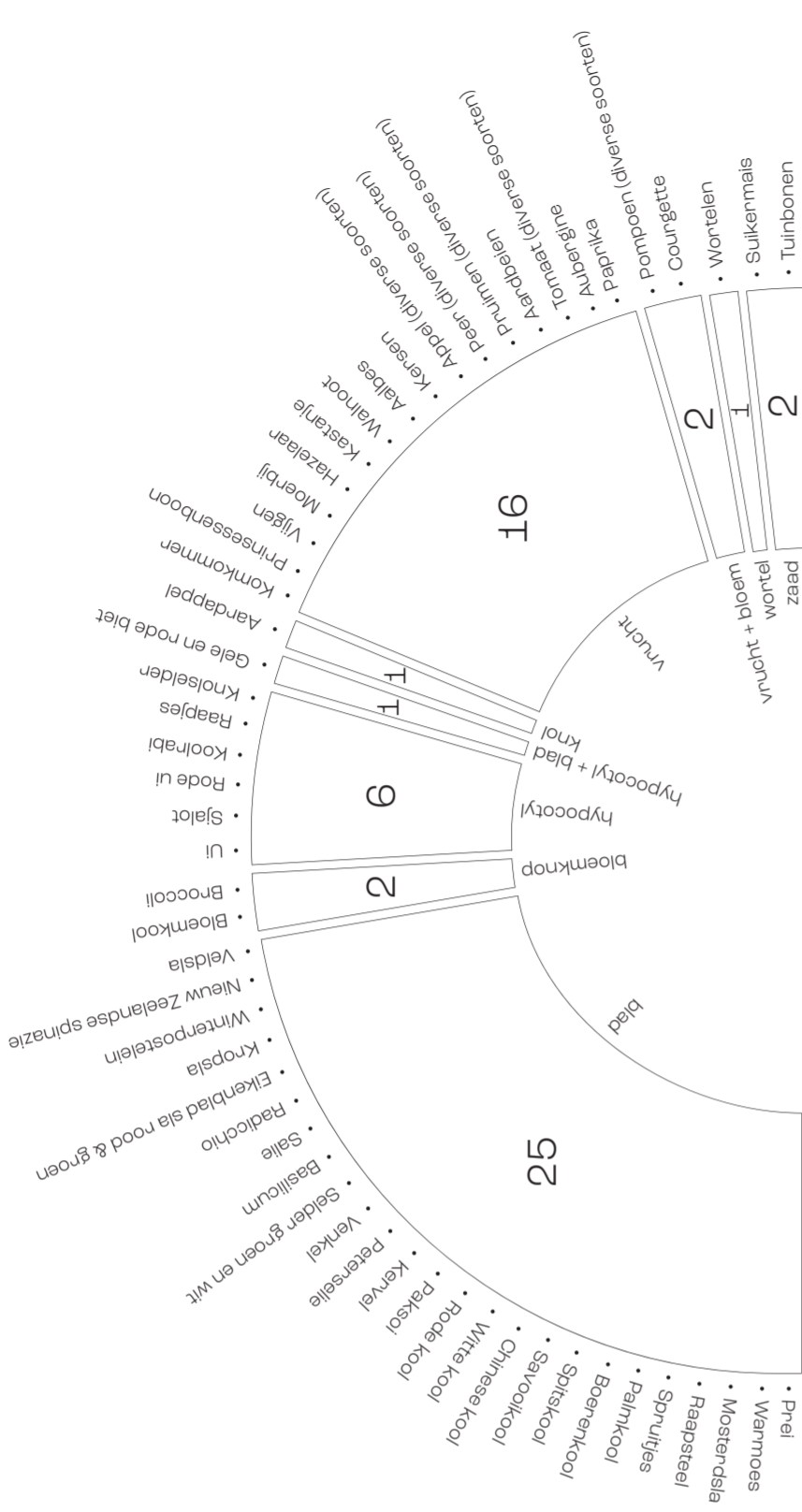
Beeld: Nieuw Zeelandse spinazie
 Image: New Zealand spinach

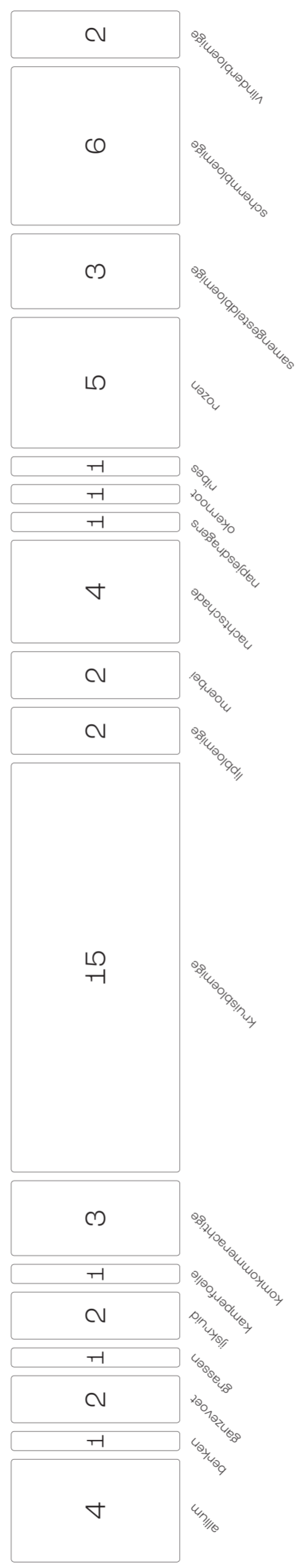
Waar zijn de planten?

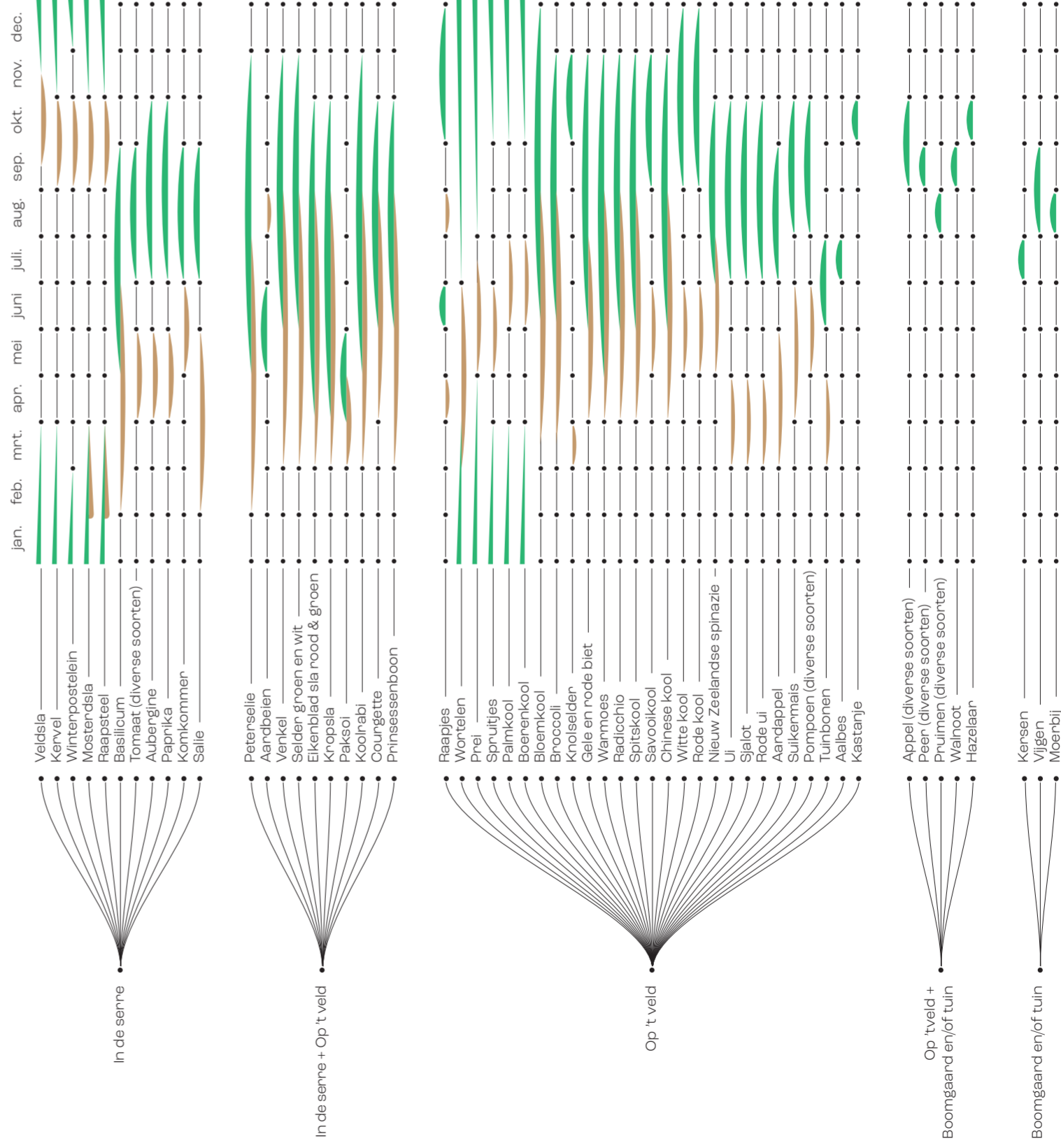
Wat eten we van de plant?

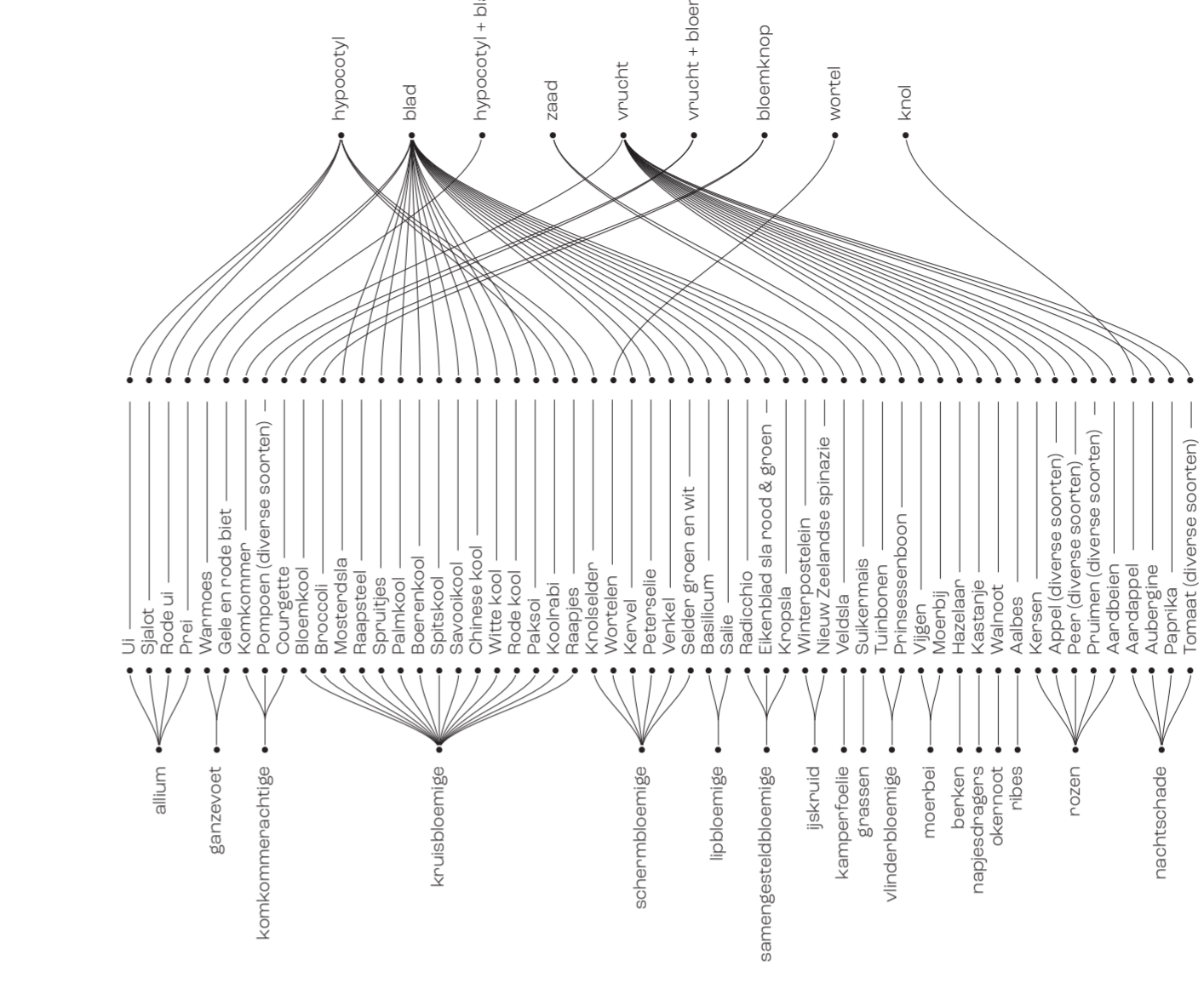
Tot welke familie behoren de planten?

Waar zijn de planten?

Tot welke familie behoren de planten?

Heb geduld met ons. We hebben jullie nodig

Tijdens de voorbereidingen van het project *wie WIJ zijn*, lazen we verschillende teksten, artikelen en boeken die ons deden nadenken, ons inspireerden en ons de motivatie gaven om het project verder vorm te geven. In elke publicatie willen we een kort fragment met jullie delen.

Brieven aan een jonge boer.in, 2017
Over voedsel, landbouw, en onze toekomst.

Letters to a young farmer, 2017
On food, farming, and our future

Beste jonge boer.inn.en, boer.inn.en in sp ,

Dear aspiring and practicing young farmers,

Voordat ik iets anders zeg, wil ik me verontschuldigen omdat ik er eerder niet in slaagde jouw waarde voor onze samenleving volhartig te erkennen en de inspanningen die jij leverde volledig te ondersteunen.

Before anything else, I want to apologize for previously failing to acknowledge your value to our society at large and to more fully support you in gaining traction with your endeavors.

In die veertig jaar schrijven over landbouw en veeteelt, ben ik bang dat ik niet geschreven heb over de dingen die het meest raken aan jouw gezondheid en welzijn. Ik was er zo erg op gebrand de zaden, de rassen, de bodem en het water te redden, dat ik ben vergeten dat het in de eerste plaats de boer.inn.en zijn, die met overgave, passie, een vernieuwende en klare kijk, ervoor zorgen dat die voedselbronnen kunnen stromen en overleven.

In four decades of writing about farming and ranching, I am afraid I have missed the mark by not writing about the issues most critical to your health and well-being. I have been so attracted to helping save the seeds, breeds, soil and water of food-producing land that I failed to notice that, first and foremost, those resources need bright, passionate, energetic, and innovative farmers and farmworkers if they are to survive and thrive.

... Dit raakt de diepste kern van wat ik jullie wil zeggen: hoe vereelt je handen ook zijn, hoe smerig je overall ook is, hoe pijn je rug soms ook doet, je bent een professional. Je roeping is creatief, noodzakelijk en intellectueel veeleisend.

... This is getting to the heart of what I want to tell you: however calloused your hands, however grimy the uniform, however your back may sometimes ache, you are a professional. Your vocation is creative, necessary, and intellectually demanding.

Het is jammer, dat je veel mensen zal ontmoeten die je niet op die manier zien. Je komt na een generatie - de mijne - die het land en het goeds dat daaruit voortkomt grotendeels de rug toekeerde. Wij zijn dan weer grootgebracht door een generatie die hard haar best deed om aan landbouw te ontsnappen. In de tweede helft van de twintigste eeuw was het hoofdverhaal dat moderne tools de landbouw zo efficiënt konden automatiseren dat een handjevol mensen dat proces kon besturen terwijl alle anderen de hardheid en het verstikkende van het platteland konden ontvluchten. Legioenen geloofden dat verhaal, richtten hun vizier op de stadslichten en keken nooit meer achterom. Of ze waren kapot van verdriet bij het vooruitzicht dat ze hun beroep zouden verliezen, maar werden toch door die armoede gedwongen om de boerderij op te geven voor de fabriek. In elk geval raadden ze ons, hun kinderen, aan om op school te blijven en hard te studeren, zodat we een respectabel leven zouden kunnen leiden aan een bureau binnenshuis en nooit vuile aarde onder onze nagels zouden krijgen.

Unfortunately, you'll run into a lot of people who won't see you that way. You're the offspring of a generation - mine - that largely turned its back on the land and its benefaction. We, in our turn, were raised by a generation that set itself hard to the project of escaping from agriculture. For the latter half of the twentieth century, the official story was that modern ingenuity could mechanize farming so efficiently, a handful of folks could oversee the process while everyone else fled the tyrannies of farm life and rural stultification. Legions believed that story, trained their sights on the city lights, and never looked back. Or they were heartbroken at the prospect of forsaking their family livelihood, but still were forced by poverty to leave the farm for the factory. In any case, they counseled us, their children, to stay in school and study hard so we could score a respectable life sitting at a desk indoors and never get dirt under our fingernails at all.

*Barbara Kingsolver

Kleinen van zaden / Germination of seeds

*Gary Paul Nabhan is landbouwecoloog, etnobotanicus en auteur, wiens werk zich voornamelijk richt op de interactie tussen biodiversiteit en culturele diversiteit.

*Gary Paul Nabhan is an Agricultural Ecologist, Ethnobotanist and author whose work has focused primarily on the interaction of biodiversity and cultural diversity.

*Barbara Kingsolver is een Amerikaanse romanschrijfster, essayist, dichter en winnares van de Pulitzer Prize.

*Barbara Kingsolver is an American novelist, essayist, poet and Pulitzer Prize winner.

*Ben Burkett is een vierde generatie boer in Petal, Mississippi. Hij is een activist, een organisator van coöperaties en een voorvechter van de rechten van zwarte boeren.

*Ben Burkett is a fourth-generation farmer in Petal, Mississippi. He's an activist, a cooperative organizer and advocate for Black farmers' rights.

Be patient with us. We need you

During preparations for wie WIJ zijn, we read several texts, articles and books that made us think, that inspired us, and gave us motivation to shape the project further. In each publication, we want to share a short excerpt with you.

  Sara ten Westenberg

Wat een plezier en genoeg om een brief te schrijven aan een jonge boer.in, die fris en vol inspiratie aan de start staat. Ik ben 65 jaar, en 45 jaar terug was ik zelf beginnend boer. Ik heb het geluk gehad dat ik de vierde generatie in de familie ben en land heb bewerkt dat al meer dan 120 jaar in handen van onze familie is.

De enkelingen die kiezen voor het boerenleven leiden een goed en volwaardig leven.

Toewijding, oprechtheid en het vermogen om hard te werken en een lange weg te gaan, zijn slechts enkele karaktereigenschappen die je nodig hebt. Geduld ook, ten aanzien van het weer, de markt, de arbeid, de bankiers en de overheid - dit zijn maar enkele van de factoren die je op de proef zullen stellen.

Als startende boer.in heb je het land, de werktuigen, alle kennis niet in handen. Maar als je bereid bent hard te werken, kan je deze obstakels overkomen en een gezond landbouwbedrijf op poten zetten.

De kracht om voedsel en vezels te produceren voor je medemens is een geschenk en een voorrecht - wetende dat je dat zaadje hebt geplant, hebt verzorgd en water hebt gegeven tot de oogst. Iemand, ergens, zal de vruchten plukken van jouw arbeid. Er zijn tegenwoordig nieuwe technologieën, maar er zijn nog altijd dezelfde methodes en praktijken van tel: 't land, ploegen, zaadjes planten, de seizoenen kennen.

Het boeren is een aloude beroep, en jongeren die kiezen voor de landbouw zouden veel erkenning moeten krijgen. Kersverse, startende boer.inn.en zijn er van alle leeftijden. Om succesvol boer.in te zijn, moet je een warm hart hebben, en een open geest. Soms gaan de dingen niet zoals gepland. Je moet je altijd voor-

It's a pleasure and an honor to write a letter to a young, inspiring, new, and beginning farmer. I am sixty-five years old, and forty-five years ago, I was a new and beginning farmer myself. I have been blessed to be the fourth-generation family farmer and to have farmed land that has been in our family for more than 120 years.

Those individuals who desire to become farmers live very good, wholesome lives.

Dedication, honesty, and the ability to be hardworking and long-suffering are just a few of the character traits necessary, along with the patience to deal with the weather, markets, labor, bankers, and government, which are just a few of the elements you will experience.

bereiden op het onverwachte. Goede tijden en slechte tijden, goede jaren en slechte jaren. Maar boer.inn.en zijn meestal optimistisch, altijd weer geloven ze dat het jaar dat komt beter zal zijn.

Een mentor of boer.in op rust zal geduld met je hebben en je begeleiden.. Boeren know-how wordt van generatie op generatie overgedragen. Boeren is geen verdienste van  n iemand; vergeet nooit dat succes een gedeelde inspanning vraagt. Mijn grootvader zij eens "Ga nooit in je eentje op het veld of in het bos." Ik heb altijd genoten van anderenmans gezelschap. Of je nu boer.in bent voor drie jaar of al je hele leven lang, onthoud: het land zal altijd zorg dragen voor jou, zolang jij zorg (uit)draagt voor dat land.

*Ben Burkett

“Maar wat gebeurde er nu eigenlijk op de boerderij?”

Door alle kunstenaars

We reisden vanuit Brussel om tijdens verschillende cycli op de boerderij te verblijven. Gedurende onze tijd op de boerderij wandelden we, aten we, sliepen we, voerden we gesprekken, observeerden we menselijk en niet-menselijk leven: alles ge(her)moduleerd door de ritmes van het leven en werken op de boerderij. Elk verblijf duurde een aantal dagen van elke seizoenscyclus. We gingen in dialoog met de menselijke en niet-menselijke acteurs op het toneel van de boerderij: Maarten, de katten, vochtigheid, tegels met patronen, etenstijden, geiten, bandensporen, vervagend licht, sporen van tomaten ranken, stilte... We groeiden langzaam, vanuit een opnieuw gemoduleerd heden, aards en blozend: ideeën, gesprekken en gevoelens over toekomstig werk en onszelf, in overeenstemming met de omstandigheden van de situatie. Zo ontstond iets organisch, ritmisch en esthetisch, verbeeld, geheimzinnig en hoopvol.

We traveled from Brussels to stay for cycles of time at the farm. During our time on the farm we walked, ate food, slept, had conversations, observed human and non-human life – (re)modulated by the rhythms of life and work on the farm. Each residency stay lasted a number of days each season. During these stays, there was a dialogue with the human and non-human actors on the stage of the farm: Maarten, the cats, humidity, patterned tiles, mealtimes, goats, tire tracks, fading light, tomato vine traces, silence... We slowly grew from a re-modulated present, earthy and blush: ideas, conversations and feelings about future work and ourselves, in accordance with the conditions of the situation. This engendered the emergence of something at once organic, rhythmic and aesthetic, imagined, arcane and hopeful.

© Sara ten Westenberg

Ik wilde me niet afzonderen in mijn kamer bij de voute maar verkoos om in het hart van de boerderij te vertoeven: aan de keukentafel, naast de haard, waar de mensen van de boerderij binnen en buiten wandelen. Ik word aangetrokken door de gigantische doeken die in de wind waaien over de velden heen. Dingen moeten in beweging worden gezet. Het moet eruit. En dus tekende ik met de hand, danste ik, improviseerde met muziek en schreef ik poëzie. In mijn verbeelding, draagt een boerderij de potentie in zich om ieder te verwelkomen, hoe verschillend de mensensoort ook is. Ik voel affiniteiten met de groenten op de bio-boerderij die elk op hun manier zich 'anders' tonen in vorm en smaak. Is het niet altijd zo geweest dat iedereen welkom is op een boerderij? Of hangt het ervan af op welke boerderij je terecht komt?

I did not want to isolate myself in my upstairs room but chose to dwell in the heart of the farm: at the kitchen table, next to the fireplace, where the people of the farm walk in and out. I am drawn to the gigantic cloths blowing in the wind across the fields. Things need to be set in motion. It has to get out. So I drew by hand, danced, improvised with music and wrote poetry. In my imagination, a farm carries the potential to welcome everyone, no matter how different they are. I feel affinities with the vegetables on the organic farm that each in their own way show themselves as 'different' in form or taste. Hasn't it always been the case that everyone is welcome on a farm? Or does it depend on which farm you end up on?

Ik heb ten zeerste genoten van de residentie het afgelopen jaar. Elk seizoen was anders, zowel de omgeving als de bedrijvigheid op de boerderij veranderde mee met de seizoenen. De eerste twee keren dat ik er was, heb ik mee op het veld gestaan en ervaren hoe hard en gewerkt wordt. Dat leek me nodig om ook voor mezelf te kunnen beginnen werken. Je maakt deel uit van een dynamiek met iedereen die meewerkt en 's middags samen eet. Je zit in hetzelfde schuitje. Er is een zekere regelmaat die ik in mijn dagelijks leven minder ervaar maar wel erg appreciateer. De dag is opgedeeld in dagdelen. Ik had geluk met het weer, werkte steeds buiten met materialen die voorhanden waren. Soms maakte ik klompen, dan weer een varende badkuip. Altijd iets om je mee voort te bewegen. Aangepast aan het terrein en de omstandigheden. Een soort van ambacht die ik op een eigen niet traditionele, maar wel oprechte manier probeerde uit te voeren.

I have greatly enjoyed the residency this past year. Each season was different, both the environment and the activity on the farm changed with the seasons. The first two times I was there I spent time on the field and experienced the hard work. This seemed necessary for me to start working for myself as well. You are part of a dynamic with everyone working along and eating together in the afternoon. You're in the same boat. There is a certain regularity that I experience less in my daily life but really appreciate. The day is divided into parts. I was lucky with the weather, always working outside with materials that were available. Sometimes I made clogs, sometimes I made a floating bathtub. Always something to move around with. Adapted to the terrain and circumstances. A kind of craft that I tried to perform in my own non-traditional, but sincere way.

"But what actually happened on the farm?"

By all artists

If even the seed is dispossessed from us...where should we start? From where do we start the story? Again and again, I try to see connections to better understand everything around me. But to unravel the tangle, I will go back in time to see the future more sharply. Like walking backwards to move forward. An opposite movement, a doubling of times. What I cannot resist is to question the division of roles between creator/producer and audience/consumer. Starting a new story will only be possible if they are carried and understood by all participants. Therefore, I start at the beginning: "The pond". The pond on the field behind the farm was created because on that spot the clay soil was used to form the bricks used to build the farm. These bricks were fired on the field itself through a field oven using the wood from the trees on the field. It is ±866 2024. The beginning of a new story. A story that moves between fiction and truth, desire and promise.

Als zelfs het zaad ons onteigend wordt... waar moeten we dan beginnen? Van waaruit starten we het verhaal? Steeds opnieuw probeer ik verbindingen te zien om zo alles om mij heen beter te begrijpen. Maar om de warboel te ontspinnen, zal ik terug moeten gaan in de tijd, om zo de toekomst scherper te kunnen zien. Alsof ik naar achter loop om vooruit te komen. Een tegenovergestelde beweging, een verdubbeling van tijden. Wat ik niet kan laten, is om de rolverdeling tussen maker/producent en publiek/consument te bevragen. Een nieuw verhaal starten zal enkel mogelijk zijn als ze gedragen en begrepen worden door alle deelnemers. Daarom begin ik bij het begin: 'de poel'. De poel op 't veld achter de boerderij is ontstaan omdat op die plek de kleigrond werd gebruikt voor het vormen van de bakstenen waarmee de boerderij gebouwd is. Deze bakstenen werden op het veld zelf gebakken middels een veldoven waarbij gebruikgemaakt werd van het hout van de bomen op 't veld. Het is ±866 2024. Het begin van een nieuw verhaal. Een verhaal dat beweegt tussen fictie en waarheid, verlangen en belofte.

Maarten's boerderij is een ecosysteem, een wereld op zich. Hier zijn, als kunstenaar in residentie, betekent voor mij deze plek observeren en proberen te begrijpen. Elke plant en elk dier (inclusief mensen) heeft zijn eigen gedragslogica en manier om zich tot 'de ander' te verhouden. Het lijkt een plek waar alles langzaam en routineus verloopt en toch gebeuren er dingen en ik probeer ze te volgen, een toeschouwer van een drama vol verrassingen en spanning. De zon verdwijnt en de kippen gaan één voor één slapen, op een georganiseerde manier. Ik ga ook naar bed, maar ik word verrast door het geluid van Maarten's tractor. Het is erg laat maar hij werkt door omdat ze regen aankondigen en hij wil zaaien voordat het begint. 's Nachts lijkt de tractor op een ruimteschip in de duisternis van een onbekende planeet. De volgende dag help ik met het wieden van de wortelen. Het is dringend, als we het nu niet doen, zullen de wortelen niet genoeg ruimte hebben om te groeien. Terwijl ik daar ben, landen duizenden kleine, zwarte en glimmende insecten op mijn huid. De wind steekt op en de lucht wordt snel donkerder. Het begint hard te regenen en we moeten rennen om in het huis te schuilen, we komen doorweekt aan.

Maarten's farm is an ecosystem, a world in itself. Being here as an artist-in-residence is about observing and trying to understand this place. Each plant and each animal (including humans) has its own logic of behaviour and its way of relating to 'the other'. It seems like a place where everything is slow and routine, yet events happen, and I try to follow them, a spectator of a drama full of surprises and suspense. The sun disappears and the chickens go to sleep one by one, in an organised manner. I'm going to bed too, but I'm surprised by the sound of Maarten's tractor. It's very late but he continues working because they announce rain and he wants to sow before it arrives. At night, the tractor looks like a spaceship in the darkness of an unknown planet. The next day, I help with weeding the carrots. It is urgent: if we do not do it now, the carrots will not have enough space to grow. While there, thousands of tiny, black and shiny bugs land on my skin. The wind picks up and the sky darkens rapidly. It starts to rain hard and we have to run to take refuge in the house; we arrive soaked.

Na de storm komt er rust en daarmee ook Magda, die soep voor Maarten brengt. Ze vertelt me dat de kleine beestjes 'donderbeestjes' heten. Magda is Maarten's buurvrouw en voormalig bewoonster van de boerderij. Ze vertelt me ook dat toen ze kind was, elk huis een plant bij de ingang had met de naam 'donderplant', die beschermt tegen donder en bliksem. Ze heeft er nog steeds een in haar huis. De verhalen op de boerderij raken met elkaar verweven en leggen verbanden tussen de verschillende soorten levende wezens. Tussen het dagelijks leven binnen, een afgebakend stuk land, eigendom van een boer, met alles wat van 'buiten' komt: meteorologie, klimaat, wetenschap, werelddeconomie, landbouwbeleid... Tot niet zo lang geleden gebruikten de boeren amuletten of ze baden tot God om ervoor te zorgen dat de oogst goed genoeg zou zijn. Terwijl ik deze regels schrijf, trekken duizenden tractoren de steden binnen en toeteren net zo hard totdat de wereld hen kan horen.

AGROPHOBIA It's easier to believe than to doubt. (Aldous Huxley, *Eyeless in Giza*, 1936) Under capitalism, food isn't produced to feed people, it's produced to make a profit. 8,26% of Belgian farmland (± 112.920 hectare) is fully converted or under conversion to organic farming. (Eurostat 2021) in 2019 werd in België 377.720 hectare (30,12%) mais, aardappelen of suikerbieten geteeld. (landbouwleven.be) 1 hectare (industriële) mais brengt een boer gemiddeld 2000€ op. (kosten niet inbegrepen) Health for all, Hunger for none. (Bayer, ex Monsanto, Diegem) Deze en andere data zullen gebruikt worden als basis voor een verzameling LP: Various Artists, agnoPhobia, 40 elektronische/concrete muziek stukken, aka oorwormen om te gaan wandelen door het Vlaamse Platteland.

AGROPHOBIA: It's easier to believe than to doubt. (Aldous Huxley, *Eyeless in Giza*, 1936) Under capitalism, food isn't produced to feed people, it's produced to make a profit. 8,26% of Belgian farmland (± 112,920 hectares) is fully converted or under conversion to organic farming. (Eurostat 2021) in 2019, 377,720 hectares (30.12%) of corn, potatoes or sugar beets were grown in Belgium. (landbouwleven.be) 1 hectare (industrial) corn brings a farmer an average of 2000€. (Costs not included) Health for all, Hunger for none. (Bayer, ex Monsanto, Diegem) This and other data will be used as the basis for a compilation LP: Various Artists, agnoPhobia, 40 electronic/concrete music pieces, aka earworms to go walking through the Flemish Countryside.

After the storm, calm comes and with it, Magda, who brings soup for Maarten. She tells me that the little bugs are called "donderbeestje" (thunderbug). Magda is Maarten's neighbour and former inhabitant of the farm. She also tells me that when she was a child, every house had a plant at the entrance called "donderplant", which protects against thunder and lightning. She still has one at her house. The stories on the farm become intertwined, creating links between the different species of living beings, between everyday life within a delimited piece of land, owned by a farmer, with everything that comes from 'outside': meteorology, climate, science, global economy, agrarian policies... Until not long ago, the rural world used amulets or prayed to God to ensure that the harvest was good enough. As I write these lines, thousands of tractors invade the cities and honk their horns so that the world can hear them.

© Sara ten Westenend

Boeren en kunstenaars verbonden door (geen) geld

Doorheen het project *wie WIJ zijn*, maken we de verbinding tussen het kunstenaarschap en het werken en leven op de boerderij. Dit doen we vanuit onze eigen vragen en nieuwsgierigheid. Zo gingen we in gesprek met projectpartners uit de agricultuur, alsook uit de culturele sector. Een gesprek met Museum M gaf ons de mogelijkheid om de verbanden tussen boer en kunstenaar verder te onderzoeken. De Cera-collectie, die beheerd wordt door Museum M, was hiervoor een rijke bron aan inspiratie. Dit laatste seizoen van ons project zijn we wat dieper gaan graven in de ontstaansgeschiedenis van de Cera-collectie en zagen opnieuw verbindingen.

Sinds 2012 beheert Museum M de Cera-collectie. In deze collectie vinden we onder meer werk van de Belgische Els Dietvorst gemaakt in opdracht van Cera. Het is een ode aan de oprichter van Cera en opgebouwd uit verschillende soorten leem en drijfhout. Cera is ontstaan uit het gedachtegoed van Friedrich Wilhelm Raiffeisen. Een bungalowmeester die in de agrarische gemeenschap in Duitsland tijdens de hongervinter van 1846-1847 een coöperatieve(1) is gestart zodat de boeren zich daar beter konden organiseren en meer economische zelfstandigheid hadden.

'Verbinding', een thema dat een centrale plaats inneemt binnen ons project *wie WIJ zijn*, kan op vele manieren geïnterpreteerd worden, en heeft in sommige gevallen een complexe en niet altijd even transparante definitie. De Cera kunstcollectie brengt ons namelijk ook naar de bedrijfsweld en het bankwezen.

De Cera-collectie is ontstaan na de fusie van de vroegere Belgische CERA bank - die een afgeleide is van Cera dat ontstaan is vanuit het ideeëngoed van Friedrich Wilhelm Raiffeisen - met de vroegere Kredietbank en verzekeringsmaatschappij ABB. Samen vormen zij de KBC bank. De landbouworganisatie 'De Boerenbond'(2) is één van de grootste aandeelhouders van KBC. Coöperatief Cera, dat ontstaan is na de fusie van de twee Belgische banken en de verzekeringsmaatschappij en waarvan hun kunstcollectie inmiddels 25 jaar bestaat, benadrukt nadrukkelijk op haar website dat ze geen bank meer is. De Boerenbond heeft verschillende partnerschappen lopen met het huidige coöperatief Cera en KBC.(3)

De naam Raiffeisen blijkt een veel gebruikte naam in het bankwezen. Verschillende Raiffeisenbanken gingen een samenwerking aan met verwante coöperatieve banken. Zo ook met de Nederlandse boerenleenbank die na de fusie Rabobank wordt. Ook hier is de boerenleenbank opgezet door boeren en tuinders die in 1895 de handen in elkaar sloegen om kredietcoöperaties te starten volgens het Raiffeisen systeem.

KBC nam enkele jaren geleden activiteiten over van de Raiffeisen bank international.

Het bankwezen zoals we dat nu kennen is dus met diepe wortels verbonden aan de landbouw. De vraag of zij heden ten dage in het belang van de boer ageert, is voer voor discussie...Veel van die banken zijn bovendien in het bezit van een grote kunstcollectie en dus ook gelinkt aan de culturele sector.

Zoals we in onze eerdere krant schreven, zou je kunnen zeggen dat een kunstwerk groeit. De verschillende betekenislagen van een werk worden opgebouwd door(heen) de tijd. Doordat de tijd de context waarin we leven verandert en daarmee ook de interpretatie van het werk doet veranderen. Maar ook de financiële waarde van die kunst is veranderlijk. Wanneer een werk in een publiek museum komt te hangen die de collectie van een coöperatief als Cera beheert, genereert dat niet alleen veel zichtbaarheid voor Cera maar zal ook de marktwaarden van die werken stijgen omdat de 'kenners' in het museum hun expertise inzetten om beloftevolle kunstenaars en waardevolle werken eruit te pikken. Speculatie rond kunst is dan ook niet ongewoon in de kunstwereld en de financiële waarden van werken kunnen enorm stijgen in de tijd. Daarvan krijgt de maker van het werk meestal weinig te zien, het werk is immers verkocht. Het zijn diegene die eigenaar zijn van deze werken die de waarden in handen krijgen. En wie heeft die inmiddels groot geworden werken in haar bezit? Tja...dat maakt de cirkel rond de wereld van de kunst ivm duurzaamheid, transparantie en solidariteit is even complex als die in de wereld van de landbouw. De boer en de kunstenaar ploeteren voort...

tenwereld van een gemeenschap met al haar diversiteit en verschillen. De werken die gemaakt worden, zouden een dienst zijn naar de gemeenschap om anders te leren kijken, dieper te leren voelen, of helpen om gedeelde (grote) vragen te weerspiegelen, verbeelden en mogelijk zelfs te voorzien van een (tijdelijk) antwoord.

Helaas is het nog zo dat een kunstenaar vooral blij moet zijn met een tentoonstelling en er wordt nauwelijks gedacht aan het feit dat het werk dat tentoongesteld wordt werkelijk 'werk' is. Om het even scherp te schetsen... Alle medewerkers van een museum zijn betaald. Degene die de tentoonstelling bedacht heeft, de techniekers, de boekhouding, de kok in het museumcafé, de kaartjesverkoper en de suppoost krijgen een loon behalve degene die het werk gemaakt heeft waarvoor het hele museum draait.

Binnen de wereld van de kunst wordt er steeds vaker gesproken over 'fair practice' (5/6). Daarbij wordt gestreefd naar een meer 'eerlijke' manier van werken gebaseerd op transparantie, solidariteit en duurzaamheid. Een landbouworganisatie als Voedsel Anders benoemt ook een reeks sociale principes waarin onder andere gestreefd wordt naar een rechtvaardige prijs voor de hele keten, dus ook voor de boer. Mensen die in de artistieke sector werken, kunnen in sommige gevallen een kunstwerkkuitkering aanvragen. Dit zorgt ervoor dat kunstenaars tussen hun tijdelijke contracten toch nog financiële zekerheid hebben. Hoe zou het zijn als er een basisregeling zou komen voor alle kleinschalige boeren? En wat zou dan een mogelijke regeling kunnen zijn?

tenwereld van een gemeenschap met al haar diversiteit en verschillen. De werken die gemaakt worden, zouden een dienst zijn naar de gemeenschap om anders te leren kijken, dieper te leren voelen, of helpen om gedeelde (grote) vragen te weerspiegelen, verbeelden en mogelijk zelfs te voorzien van een (tijdelijk) antwoord.

Helaas is het nog zo dat een kunstenaar vooral blij moet zijn met een tentoonstelling en er wordt nauwelijks gedacht aan het feit dat het werk dat tentoongesteld wordt werkelijk 'werk' is. Om het even scherp te schetsen... Alle medewerkers van een museum zijn betaald. Degene die de tentoonstelling bedacht heeft, de techniekers, de boekhouding, de kok in het museumcafé, de kaartjesverkoper en de suppoost krijgen een loon behalve degene die het werk gemaakt heeft waarvoor het hele museum draait.

Binnen de wereld van de kunst wordt er steeds vaker gesproken over 'fair practice' (5/6). Daarbij wordt gestreefd naar een meer 'eerlijke' manier van werken gebaseerd op transparantie, solidariteit en duurzaamheid. Een landbouworganisatie als Voedsel Anders benoemt ook een reeks sociale principes waarin onder andere gestreefd wordt naar een rechtvaardige prijs voor de hele keten, dus ook voor de boer. Mensen die in de artistieke sector werken, kunnen in sommige gevallen een kunstwerkkuitkering aanvragen. Dit zorgt ervoor dat kunstenaars tussen hun tijdelijke contracten toch nog financiële zekerheid hebben. Hoe zou het zijn als er een basisregeling zou komen voor alle kleinschalige boeren? En wat zou dan een mogelijke regeling kunnen zijn?

Bij De Landgenoten(4) zien ze de boer als zorgverlener die zorg draagt voor de natuur, zodat die blijft floreren en tegelijkertijd zorg draagt voor een gemeenschap. Wat als we de kunstenaar ook op die manier gaan bekijken en de kunstmarkt met al zijn speculaties even opzij zetten? De kunstenaar als zorgverlener voor het welbevinden van de gevoels- en gedach-

Throughout the *wie WIJ zijn* project, we make the connection between being an artist and working and living on the farm. We do this with our own questions and curiosity. Thus, we entered into conversation with project partners from agriculture, as well as from the cultural sector. A conversation with Museum M gave us the opportunity to further explore the connections between farmer and artist. The Cera Collection, managed by Museum M, was a rich source of inspiration for this. This last season of our project, we dug a little deeper into the genesis of the Cera Collection and saw connections again.

Since 2012, Museum M has managed the Cera Collection. This collection includes works by Belgian Els Dietvorst, commissioned by Cera. It is an ode to the founder of Cera and composed of various types of clay and driftwood. Cera originated from the ideas of Friedrich Wilhelm Raiffeisen. A mayor who started a cooperative(1) in the agricultural community in Germany during the Hunger Winter of 1846-1847 so that the farmers there could better organise themselves and have more economic independence.

"Connection", a theme central to our *wie WIJ zijn* project, can be interpreted in many ways, and in some cases has a complex and not always transparent definition. Indeed, the Cera Collection also takes us to the corporate and banking world. The Cera Collection was created after the merger of the former Belgian CERA Bank - which is a derivative of Cera that originated from the ideas of Friedrich Wilhelm Raiffeisen - with the former Kredietbank

and insurance company ABB. Together they form the KBC bank. The agricultural organisation "De Boerenbond"(2) is one of KBC's largest shareholders. Cooperative Cera, which was created after the merger of the two Belgian banks and the insurance company, and whose art collection has now been in existence for 25 years, emphasises on its website that it is no longer a bank. The Boerenbond has several partnerships running with the current cooperative Cera and KBC.(3)

The name Raiffeisen proved to be a common name in banking. Several Raiffeisen banks entered into cooperation with related cooperative banks. So too with the Dutch Boerenleenbank that became Rabobank after the merger. Again, the Boerenleenbank was set up by farmers and market gardeners who joined forces in 1895 to start credit cooperatives according to the Raiffeisen system.

KBC took over activities from Raiffeisen Bank International a few years ago.

So banking as we know it today has deep roots linked to agriculture. The question of whether it acts in the interest of the farmer today is debatable. Many of these banks also own a large art collection and are thus also linked to the cultural sector.

As we wrote in our previous journal, you could say that a work of art grows. The different layers of meaning of a work are built up by (through) time.

As time changes the context in which we live, it causes the interpretation of the work to change. But the financial value of

that art is also changeable. When a work hangs in a public museum that manages the collection of a cooperative like Cera, it not only generates a lot of visibility for Cera but also the market values of those works will increase because the 'connoisseurs' in the museum use their expertise to pick out promising artists and valuable works. Speculation around art is therefore not uncommon in the art world, and the financial values of works can rise tremendously over time. The creator of the work usually gets to see little of this, as the work has been sold. It is those who own these works who get to see the value. And now who owns these great works? Well, that completes the circle. The world of art regarding sustainability, transparency and solidarity is as complex as the world of agriculture. The farmer and the artist plod on...

At De Landgenoten(4), they see the farmer as a caregiver who cares for nature so that it continues to flourish while caring for a community. What if we start looking at the artist that way too, and put aside the art market with all its speculations for a moment?

The artist as a caregiver for the well-being of the feelings and thoughts of a community with all its diversity and differences. The works made would be a service to the community to learn to look differently, feel more deeply, or help to reflect, represent and possibly even provide shared (big) questions with a (temporary) answer.

Unfortunately, it is still the case that an artist must be happy with an exhibition above all else, and little thought is given to the fact that the work on display is

really 'work'. To put it in sharp focus... All the employees of a museum are paid. The person who conceived the exhibition, the technicians, the accounting department, the cook in the museum café, the ticket seller and the attendant are paid, except for the person who created the work around which the entire museum revolves.

Within the world of art there is increasing talk of 'fair practice' (5/6). This involves striving for a more 'fair' way of working based on transparency, solidarity and sustainability.

An agricultural organisation such as Voedsel Anders also names a series of social principles in which, among other things, a fair price is sought for the entire chain, including the farmer. People working in the artistic sector can apply for a special unemployment allowance. It makes sure artists can still have financial security between their temporary contracts.

What would it be like if there was a basic scheme for all small-scale farmers? What would it look like?

Sara ten Westenberg

Maarten op 't veld. De wortelen in de grond worden afgedekt met stro zodat ze niet bevriezen.

Maarten on the field. The carrots in the ground are covered with straw so they don't freeze.

© Sara ten Westenberg

1 De coöperatie is een Britse uitvinding. In 1760 werden reeds coöperatieve meelfabrieken geopend in Woolwich en Chatham. De arbeiders waren eigenaren van de fabriek en konden niet alleen meel, maar ook brood, boter en zelfs thee en suiker van de fabriek kopen. De coöperatie (co-op) is een vorm van zelforganisatie van producenten, verbruikers of werknemers, gericht op het vergroten van economische macht en het behalen van schaalvoordeel. Coöperaties hebben een belangrijke rol gespeeld in de economische emancipatie van grote groepen van de bevolking, vooral rond de eeuwwisseling van de 19de naar de 20ste eeuw. Via de coöperatie konden producenten (vooral boeren) en consumenten zich verenigen en zo gezamenlijk doelen bereiken die voor elk individu onbereikbaar zouden zijn geweest, vooral op het gebied van investeringen. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Co%C3%B6peratie>

2 <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/09/20/mrbb/>

3 https://www.cera.coop/nl/particulieren/steun-aan-samenleving/projects/gn011423_partnerschap-ceraboerenbond-20232025

4 <https://www.delandgenoten.be/>

5 <https://state-of-the-arts.net/about-us/sota/>

6 <https://kunstenaarsshonorarium.nl/>

1 The cooperative is a British invention. As early as 1760, cooperative flour mills were opened in Woolwich and Chatham. Workers were owners of the factory and could buy not only flour but also bread, butter and even tea and sugar from the factory. The cooperative (co-op) is a form of self-organisation of producers, consumers or workers, aimed at increasing economic power and achieving economies of scale. Cooperatives played an important role in the economic emancipation of large groups of the population, especially at the turn of the 19th to 20th centuries. Through cooperatives, producers (especially farmers) and consumers were able to unite and thus collectively achieve goals that would have been unattainable for any individual, especially in the area of investment. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Co%C3%B6peratie>

2 <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/09/20/mrbb/>

3 https://www.cera.coop/nl/particulieren/steun-aan-samenleving/projects/gn011423_partnerschap-ceraboerenbond-20232025

4 <https://www.delandgenoten.be/>

5 <https://state-of-the-arts.net/about-us/sota/>

6 <https://kunstenaarsshonorarium.nl/>

Farmers and artists connected by (no) money

This is the path to the stile
and this is where I should stand -
the place is all thick with weeds.

I could see the line of her back and the flash of her hair
as she came from the fields at a call
And then ten minutes waisted, all quiet

but the horse in the open air clanking his feet
until the fire was roaring and the work began
and the clattering and dancing.

I could see by her shoulders how her breath shifted
in the burst of heat, and the wide gesture of her free arm
as she lifted the weight and clung

around the hoof. The hammer notes were flying
all ungent with fire and speed, and precise
with a finicky catch and the end -

but the noise I could not hear was the shock of air
crashing into her lungs, the depth
of the gasp as she turned with a ready hand

as the heat from the fire drew up the chimney,
the flame pressing, brushing out the last thread,
constantly revising itself upwards to a pure line.

I closed my eyes, not to see the rider as he left.
When I opened them again the sheep were inching forward,
a flock of starlings had darkened the sky.

Beeld / Image: Sara ten Westenend. Uit de serie: "verbindingen". From the series 'connections'

Poem by Eiléan Ní Chuilleanáin,
Selected by Keira Green

COLOPHON
wie WIJ zijn #4
WINTER 2023-24

Coördinatie / coordination:
Sara ten Westenend

Redactionele coördinatie / editorial
coordination:
Sara ten Westenend, Loes Jacobs,
Phyllis Dierick

Proeflezen / proofreading:
Sarah Cale

Grafisch ontwerp / graphic design:
Guillaume Ribault

'Maar wat gebeurde er en nu eigenlijk op
de boerderij?' / 'But what actually
happened on the farm?' Door alle
kunstenaars / By all artists

Als alles data wordt / If everything
becomes data: Guillaume Ribault

Daarom blijf ik in beweging en dans ik
That's why I keep moving and dancing
Gesprek met / conversation with
Jolien Naeyaert, Loes Jacobs en Sara
ten Westenend
Redactie / Editing Sara ten Westenend

Het gaat van ik wil naar ik moet naar ik
zie wel... It goes from 'I want' to 'I
should' to 'I'll see'... Gesprek met/
Conversation with Maarten Van Gool
Redactie / Editing Sara ten Westenend

Parallele Werelden Parallel Worlds
Gesprek met / Conversation with
Maarten Van Gool en Various Artists
Redactie / Editing Phyllis Dierick, Sara
ten Westenend

Met dank aan alle kunstenaars
Thanks to all the artists
Met dank aan alle medewerkers op de
boerderij en markt afgelopen seizoen
Thanks to all the workers on the farm
and market this season:
Stoffel Nackaerts, Katrien Gilson,
Nathalie Guillini, Alex Van Damme,
Kalle Van Gool, Ward Van Gool, Zia De
Mesmaeker.

De opendeurdagen vinden plaats op zondagen van 15:00 - 18:00 uur
25 juni 2023 / 24 september 2023 / 17 december 2023 / 17 maart 2024

The open days take place on Sundays from 3pm-6pm
25 June 2023 / 24 September 2023 / 17 December 2023 / 17 March 2024

Het project *wie WIJ zijn* is een initiatief van Sara ten Westenend, in samenwerking met Boer Maarten en nadine vzw.

The project *wie WIJ zijn* is an initiative of Sara ten Westenend, in collaboration with Boer Maarten and nadine vzw.

Met de kunstenaars / With the artists Edurne Rubio, Jesse Cremers, Keira Greene, Paul Abbott, Jolien Naeyaert, Various Artists, Sara ten Westenend.

Met de betrokken partners / With the following partners M Leuven, Centrum Agrarische Geschiedenis, De Landgenoten, Voedsel Anders.

Met de steun van / With the support of Vlaamse Gemeenschap, nadine vzw, De Buren / Grensverleggers (regeling ter ondersteuning van culturele samenwerkingen tussen partijen in Vlaanderen, de Provincie Noord-Brabant, de Provincie Limburg en de Provincie Zeeland).

